

नेपालेश्वर-गौरवम्

दृश्यकाव्यम्

(उत्तरकाशीनवतन्त्रतन्त्रशिलालेखाधारितम्)

नाटककारः

कृष्णप्रसाद शर्मा घिमिरे

कविरत्नम् , विद्यावारिधिश्च

प्रकाशकम्

त्रि०वि०केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्

नेपालेश्वर-गौरवम्

दृश्यकव्यम्

(तत्कालीनतत्रतत्रत्यशिलालेखाधारितम्)

नाटककारः

कृष्णप्रसाद शर्मा धिमिरे

कविरत्नम् , विद्यावारिधिश्च

प्रकाशकम्

त्रि०वि०केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम्

प्रकाशकीयम्

पारस्परिकज्ञानस्य विचारविनिमयाय प्राच्यपाश्चात्ययो
देशयोः संस्कृतविदुषामेकाऽभूतपूर्वा गोष्ठी २०३५ वैक्रमाब्दे तात्का-
लिकेन संस्कृताध्ययनसंस्थानेन काष्ठमण्डपे समाजोजिताऽसीत् ।
या च “ नेपालक-जर्मनसंस्कृतविद्वद्गोष्ठी ” इति नाम्ना प्र-
सिद्धास्ति ।

तस्मिन्नवसरे श्रमंय (जर्मनी) देशीयेभ्यो विद्वद्भ्यो
देशस्यास्य प्राक्कालिक धार्मिक-सांस्कृतिक-सांमा-
जिक-राजनीतिकविषयस्य च यथार्थ परिचयं प्रदातुं तात्का-
लिकस्य संस्कृताध्ययनसंस्थानस्याऽनुरोधात् ख्यातनाम्ना
कविवरेण श्री कृष्णप्रसादधिमिरेण नाटकमिदं विरचितम् ।
अत्र हि नेपालस्य इतिहासिका बहवो विषयाः सुललितसुरगिरा
प्रतिपादिताः सन्ति । प्राक्कालिको नेपालदेशः कीदृश आसीत्,
अस्माकं राज्यव्यवस्था कीदृश आसीत्, तस्मिन् तस्मिन्
समये कानि कानि महत्त्वपूर्णानि कार्याणि जातानीति सर्व-
मपि वृत्तं नाटकादस्मात् परिज्ञायते । गोष्ठ्यवसरे नाटकमिदं -
मभिनीतञ्च सफलपूर्वकं जाता चास्य भूरिभूरि प्रशंसा ।
नाटकस्याग्रे प्रकाशनाय तदानीन्तनं संस्कृताध्ययनसंस्थानं

कविनानुरुद्धम् । संस्कृतवाङ्मयस्य संरक्षणे संबद्धं कृतसङ्कल्पेन
संस्कृता ऽध्ययनसंस्थानेनानुरोधो ऽयं सहर्षं स्वीकृतः । नाट-
कस्य मुद्रणञ्च सञ्चालितम् ।

गत-मार्गमासे त्रिभुवनविश्वविद्यालयेन संस्कृताध्ययन-
संस्थानं निरस्तम् , तस्य कार्यभारो विद्यापीठेनानेन संप्राप्तः ।
विविधविशेषतासम्बलितस्य नाटकस्य प्रकाशनायानेन विद्यापीठे-
ना ऽवसरो लब्धः , तदनुसारेण " नेपालेश्वरगौरवमिति
नामकं नाटकमिदं प्रकाशितञ्च जातम् ।

आशास्यते नाटकेनानेन संस्कृतपाठकानां जिज्ञासा यथा-
कथञ्चिदपि परिपूर्णा भविष्यतीति शम् ।

त्रि . वि . वि .

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम् ,

बेलगुण्डीदाङ्गस्थम्

प्रकाशकम् - त्रिभुवनविश्वविद्यालय-

केन्द्रीयसंस्कृतविद्यापीठम् ।

पुनःप्रकाशनादयः सर्वेऽधिकाराः प्रकाशकाधीनाः

प्रथमावृत्तिः- ३००

प्रकाशनम् - वि.सं. २०४२ माघमासे

मूल्यम्- ७ रुप्यकाणि

मुद्रकः - संस्कृत छापाखाना वेलझुण्डी, दाङ्ग

ॐ उद्बोधनम् ॐ

चिन्ते पुसां जगति च तथा देवताभक्तिभावे
पक्षग्राहभ्रमितमनसां पक्षविच्छित्तिहेतोः ।
इत्यर्घ्यां समुपरचितं यन्मुरारीञ्चराम्या-
मेकं रूपं शरदिजघनश्यामगौरं तदध्याम् ॥

छिच्छविनरेशो गणदेवः वि. सं. ४८७.

ॐ नमो भगवते ॐ

श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

१. श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

२. श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

३. श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ॐ नमो भगवते ॐ

किञ्चिद्वक्तव्यम्

पूज्यचरणा उपस्थिता विद्वांसः ! श्रीमत्सुस्वशिरोनमन-
पूर्वकं किञ्चिद्विनिवेदयामि । शामंण्य (जर्मन)
देशीयाः संस्कृतविद्वांसोऽस्माभिः सह सांस्कृतिकसम्बन्धं प्रगाढं चि-
कीर्षवो ऽ स्मन्नेपालराष्ट्रमभ्यागमिष्यन्तीति कर्गजलिखितं शुभोदन्तं
प्रपठयैवाऽत्रत्येन तात्कालिकेन त्रिभुवनविश्वविद्यालयान्तर्गतसंस्कृता-
ध्ययनसंस्थानेन वाल्मीकिविद्यापीठेनैकदाऽहमाकारितः कथितश्च तदा-
नीमेव सर्वोदन्तः । अन्ते तेषां शामंण्य (जर्मन) देशीयविदुषां मनो-
नुरञ्जनार्थं तानुद्दिश्य सम्पाद्यमाने सांस्कृतिकसमारोहे प्रदर्शनार्थं
भवतैकं केवलं संस्कृतविद्वद्भिः कविभिर्मृतपूर्वैर्नेपालनरेशैरेव
लिखितं सम्पादितविविधवैषयिकव्यवस्थं विभिन्नदृश्यबहुलं नेपालेश्वरगौ-
रवाभिधेयं नाटकं लिखितव्यम् यद् दृष्ट्वा सम्यग्वरा विद्वत्प्रवराश्च
सन्तुष्टाः प्रमवेयुरिति ।

तदैवैका समितिर्निरमाय्यस्माभिः । यस्यां
संस्कृताध्ययनसंस्थानस्य तात्कालिक ऽ ध्यक्षो (डीन) ऽम्बिकाप्रसादो-
ऽधिकारी समितेश्चाध्यक्षो बभूव । तत्सहायक उपाध्य -
क्षस्तोयनाथ पाण्डेयः सदस्योऽनुसन्वाता दिनेशराजपा-
ण्डेयस्तदन्योऽनरागमेपां लेखकोऽहञ्च तत्सदस्य रूपेण संस्थिताः ।

ततो विषयचयनं विहितमस्मामिरुपरिनिर्दिष्टं यथा । प्राधान्यतः प्राक्त-
नानां नेपालराज्यशासकानां ये ये नाम शिलालेखाः सम्प्राप्तास्तानेव
मुख्याधारस्थानानि विधायैवं नाटकलेखनार्थमहं प्रेरितस्तत्समि-
त्या । मया ऽपि स्वीकृत्य समितेः सानुकम्प तमनुरोधमित्यव्यले-
खि प्रस्तुतनाटकम् । तदत्र प्रस्तुतचरणानां तत्रभवतां संस्कृतविदुषां
यत्किञ्चिदपि मनस्तोषावहं भवेदिदं तदाहमपीपदेवापि किं नस्या-
दात्मसन्तोषमनुभवेयम् ।

अपरश्चाञ्च लाक्षणिकी नाटकोपयोगिता यथाविध्यनुगता
नास्तीति विचारोऽपि संस्कृतविदुषां सहृदयानां हृदयेष्वपि नोद्भवे
दिति च विनिवेदयामि । यदज्ञो ऽभूवं कारणातिपातः कार्यक्रमा-
नु बन्धिभिः ॥

वि- सं. २०३५ भाद्र
टङ्गाल-गहिरीधारा
कोठमाण्डू, नेपाल

निर्मत्सराणां सता वशंवदः
कृष्णप्रसादशर्मा घिमिरे
कविरत्नम्, विद्यावारिधिश्च

नेपालेश्वरगौरवम्

(दृश्यकाव्यम्)

(नान्दी)

नेपालपालपरिपालितभूरिदानीं

विद्योतते जगति शान्तिसुखप्रदेति ।

सेयं सभापि जयति स्वधृतात्मविद्या

शामं ण्यदेशबुधवृन्दसमेधिताऽद्य ॥

(नान्द्यन्त्रे)

सूत्रधारः— (सामिनयं प्रविश्य) तद्वलं मङ्गलाशंस-

नपरं राष्ट्रियरीतिस्थितिनिर्देशकैर्वचनोपन्यासः ।

यदहमाज्ञप्तोऽस्मि विद्वद्वर्गैरत्रत्यैः । वत्स ! अभिनया-

चायं? सोढं सोढमपि बहुविधं कष्टजातं सुदूरात्

स्वदेशादत्रागत्य समारोहमयऽस्मिन् रङ्गमञ्चे परितः

सुविराजमानः सभ्यवरैर्विभूषितय विद्वत्प-

रिषद्भवद्भिः सवभिनयकलाप्रदर्शनादिभिः संपरि-

तोष्या । मा नाम भूद्विषये ऽस्मिन् कापि त्रुटिरिति-

च । (ऊर्ध्वमवलोक्य किञ्चित्क्षणमात्रं विचारमुद्रां प्रदर्श्यव्यायंतिष्ठति ।

एतस्मिन्नन्तरे प्रोज्ज्वलत्स्वरूपवेपा कृतशिरोवेष्टना नटी सूत्रधारान्ना

नेपालेश्वरगौरवम्

तावस्थायामेव प्रविश्य सुभृशं निपीय तदुद्गारं कणपुटाभ्यां सविचारमेकदेशेतूष्णीं वितिष्ठते) तत्सर्वमपि तदानीन्तु मयाऽऽनतशीर्ष्णा “भाग्योदयोऽयं सञ्जातो ऽस्माकंकृते,, इति स्वीकृतं परन्त्वद्याकलितं यद्दुरुहोऽयं क्रियाकलापः, अस्मद्देशीयसर्वोच्चगिरिशिखरे पादप्रक्षेप इवा ऽसुकरः आपतितः खल्वस्माकंपरीक्षणकालः (इतस्ततोऽन्नमन्] कुतो वैतेषां महामहिमशालिनां विशेषतो वि — ह्नमूर्धन्यानां मनःप्रसादनम् ? कुतो वैतादृङ् मह—ङ्गाग्यासादनम् ? इत्यस्माकं मनोऽपि सदपि सुक्षितं पायं पायमपि “ बलवदपि शिक्षितानामा—त्मन्यप्रत्ययं चेतः “ इत्यादिकं कविकुलगुरुकालिदासवचनमृतं कातरतामिवैति । अथवा नैतद्युक्तं नदीसन्तरणे पादकम्पनमिव । किं वा कर्तव्यम् ? किं वाऽभिनेतव्यम् तावत् ? तदत्र नाट्याचार्या अस्माकं सद्गुरव एव योगक्षेमावहाः प्रमाणानि च । आस्तां तावत् ? त एवोपदेक्ष्यन्ति तत्तत्कालोचिताः रुदरिनय क्रियाः ।

नटीः— (तावदेव मयं मदमुत्तरपन्ती, सूत्रधारचरणानुद्दिश्य यद्यतन्मृकगुण्डी राष्ट्रिवाभिवादारीति प्रदर्शयन्ती

प्रस्तावना

स्वोभीकनिष्ठाङ्गुली भूमौ संस्थाप्य तन्मुण्डिस्थायुप
रितनी स्वाङ्गुली किञ्चिदुत्थाप्य संयुक्ती कृत्वा स-
र्वाङ्गं पातयन्ती तत्रैव स्वशिरसा प्रणमन्ती)

विजयतां तावदभिनयाचार्यो भवान् ।

सूत्रधारः- (सम्यङ् निरूप्यावलोकयन्नपि स्वरूपतोऽपरिचिन्नं)
विजयस्व देवि? [क्षणादेव देवीति सम्बोधनं कञ्चि-
त्प्रभादमिवाभिनयन्) का वा भवती भद्रे ?

नटीः- (उतिष्ठन्ती सुवद्वाञ्जलिः) तत्रभवतांपरिचा -
रिका । कलेति वदन्ति मां नाट्याचार्यो
अभिनयकभाविदो भरतादयो महानुभा-
वाः । स्वैः स्वैस्तौर्यत्रिकक्रियाभिस्तरेव
क्रीतपूर्वा । परन्तु सर्वदा सर्वथोपास्या च
तैरपि । तत्रभवतोऽपि सेवार्थमत्रोपस्थिता
सुसमयमवधार्य । अदगच्छतु नटाचार्य-
भवानपि मां स्वसदगुणवशंवदाम् ।

सूत्रधारः- (हर्षातिरेकात् स्वोदगारमुदमन्) महाङ्गायकिले-
तदस्माकम् तद् वन्देऽहं भवतीं चतुःष -
ष्ठिकलाजननीम् । यत् साक्षात् भगवती
भवती समागताऽस्मद्दर्शनपथं चिन्ताकवलि-
तेऽस्मिन् समये । तदध्वन्योऽस्मिसञ्जातः ।

नेपालेश्वरगी रवम्

(इत्यानतशिरसां प्रणमति समक्ति) तद् भद्रं वि-
दधातु भवती । देवि तौयंत्रिकप्रिये !
यथा वय सफलामयम् ।

नटी-

(भगवत्याश्रयः पाष्टकलात्मिकाया देव्याः समुचितां
सर्वाङ्गीणामभिव्यक्तिं प्रदशयन्ती हस्तेहम्)
आम् ? साहं सम्पादयानि सर्वम् । स-
हायिका भवान् च भवतः कार्यक्रमेऽस्मिन्
निश्चिन्ता भवतु भवान् । तद्गच्छाम्यधुना
कार्यसिध्यर्थम् । (इति सम्मानमभिगच्छन्ती
हस्ताभ्या स्वाशरोऽवगुण्ठनं किञ्चिदुत्तायं संप्रदर्श्य च
स्वं प्रोज्ज्वलतमं मुखमण्डलं च साकमेवपदास्येन
नतशीर्ष्णैवाभिवादनकलां दशयन्ती शनैः शनैर्वाहिनः-
सरति ।)

सूत्रधारः-

(साश्रयं रङ्गमञ्चं पारतो भ्रमन्) केयं देवी-
शारीरिकसंगठनादिकन्तु मद्गूहिण्याः सद्-
शमिवाभाति । तदपि नाऽहं विषयेऽस्मिन्
किमपि वक्तुं प्रभवामि । तद्भगवती क-
लाधिष्ठात्री देव्येवाऽस्माकं सर्वथा शङ्-
करिष्यतीति मन्ये ।

पारिपाश्विकः- (सुप्रसन्नमुद्रायां प्रविश्य) भाव! विजयते-

प्रस्तावना

तरां तावद् भवतां सद्विचारोदयो ऽयम् ।
 सूत्रधारः- (द्वयोप प्रकटयन्निध) को वा सद्विचारोदयः
 कीदृशो वा विजयत सूर्ख ! अविमृश्यैव
 वस्तुस्थितिमदुद्ध्वं विषयप्रसङ्गं मध्य ए-
 वाऽनर्गलं प्रलपन् कथं वा न लज्जसे ?

पारिपाश्र्विकः- (सावजल्लिङ्गम्) प्रसीदतां तावद्भूवान् ।
 नेपथ्यान्तरितोऽहं सर्वमप्यगूणवं संवादो-
 पक्रमं तत्संहारश्च । विज्ञातवांश्च सर्वा-
 मपि वस्तुस्थितिं विषयप्रसङ्गश्च । तदैव
 स्वोद्गारं प्रकटयन्नहं हर्षातिरेकाद् कथये
 विजयते भवतां सद्विचारोदय इति ।

सूत्रधारः- तद् युक्तमभिहितं त्वया (स्वयंश्रिगवाहुं
 तत्स्कन्धे निधाय) मारिष्य ? स्वान्तःकरण-
 संस्थिता बलवती चिन्तया भृशं बाधते
 माम् । तदत्र किं वाऽभिनेतव्यम् ? क-
 थं वा ऽभिनेतव्यम् ? कैः कंवा सा-
 धनैः कथा वा लज्जासामग्र्या संपरि-
 तोष्येयं सुमहती विद्वत्परिषदिति ।

पारिपाश्र्विकः- (सुप्रसन्नो भूत्वा) यद्यहमनुज्ञां प्राप्नोमि ।

नेपालेश्वरगौरवम्

तत्रभवतो नाट्याचार्यस्य यदि वाऽनुच-
रस्याऽपिमनोगतं शृणोति तत्र भवान् ,
तन्निवेदयितुमिच्छामि यत् किञ्चिद्भूवद्वा-
क्यजातं श्रुत्वंवस्वहृदयाभ्यन्तरे स्फुरितं
विनिश्चितं च मयापि तदेव ।

सूत्रधारः— (स्नेहाभिव्यक्तिप्रदर्शयन्) कथय निःशङ्कम्
पारिपाश्र्वकः—(गम्भीरमुद्रया) भाव ? ये नामाऽस्मद्देशीयाः
प्राक्तना नेपालेश्वरा वीरवराः क्षत्रिया
दिग्दिगन्तविजयिनो देशभक्ताः प्रजाव-
त्सलाः प्राच्यसंस्कृतिसंरक्षणसंवर्धनपरा-
स्तत्कृते हुतात्मानः संस्कृताविद्वांसो महा-
कवयश्चाऽसन् केवलं तेस्तैरेव तत्तत्का-
ललिखितां गद्यपद्यबहुलां सुसंस्कृतां-
संस्कृतकृतिमवलम्ब्या ऽ स्माभिस्तत्तत्स-
मयोचितां देशीयां रीतिं स्थितिञ्च नि-
दर्शयद्भिरभिनेतव्यः सप्राप्तकालं यथेति
यदीयो विचारः । तदत्र भवानेव
प्रमाणम् ।

सूत्रधारः— [सहर्षम्) बाढम् ! धन्योऽसि तावत् ।

प्रस्तावना

सुशोभनोऽयं निर्णयस्ते । किलभ्यते
 वैतादृश्वस्तुनिर्देशनपरं स्वद्वोधात्मकं दृ-
 श्यकाव्यम् । यदभिनये सभ्यानामेषां
 मनोविनोदोऽपि रयाञ्जितोऽस्वाकर्मभिनय-
 कलाप्रदर्शननैपुण्यनैव साकमद्यया-
 वन्नेपालेश्वरैः सुरक्षिता । राष्ट्रियता
 च सुदृढा सुस्थिरतरेति च प्रमाण-
 यितुं शक्नुमस्तावत् ।

पारिपाश्विकः- आम्! अस्त्येव भवद्विचारितमिवैकम् ।
 सूत्रधारः- (स्तब्धम्) किन्नामधेयं तत्? प्राक्तनं वा धुनि-

कम्? नवनिर्मितं वा सङ्कलितम्?
 पारिपाश्विकः- नेपालेश्वरगौरवाभिधम् । समारोहस्याऽ
 स्मृत एव तत्रतत्रस्थशिलाजेखेभ्यः संक-
 लय्य नवीनीकृतम् ।

सूत्रधारः- कोऽसौ सङ्कलकः? नवीनीकरणे च सुबद्धप-
 रिकरः ।

पारिपाश्विकः- अत्रत्य एव । धिनिरे इत्युपाह्वः कृष्णप्रसा-
 दनामा संस्कृतकविः । नाट्यकलासङ्कलनेऽपि
 संप्राप्तशकौलः ।

सूत्रधारः- बाढम् ! विशेषतो भारताजिरेषु बहुवारं

नेपालेश्वरगौरवम्

विद्वज्जन परिषत्सु च दृष्टपूर्वोऽसावस्मा-
भिः । तद् युक्तम् । सारिष ? विषयम-
मुमेवाऽधिक्रित्य सज्जीक्रियन्तां सर्वेऽप्यस्म-
दीयाः परिकरवर्गाः सम्प्राप्तकालं स्वस्वरू-
सज्जा सम्पादनार्थम् ।

पारिपाश्विकः- यथाज्ञापयति तत्र भवान् ।

(नेपथ्ये कोलाहलः श्रूयते)

सूत्रधारः- (कर्णोदित्वा) कीदृशोऽयं कोलाहलः ? अवगम्य-
तां तावत् ।

पारिपाश्विकः- भावः अवगतपूर्वं एवाऽसौ । एकविंश-
त्यधिकपञ्चशतविक्रमसंवत्सरतो द्विषष्ट्य-
धिकपञ्चशतविक्रमसंवत्सरपर्यन्तमप्रतिहत-
गत्या रीत्या च प्रजानुरागिण्या नेपाल-
लराष्ट्रभारं परिवहन्नसौ मानदेवाभिधे-
योराराजराजाधिराजो लिच्छवि वंशावतं-
सः सर्वानपि विजित्य मल्लपुरीस्थान् नृ-
पतिनिवहान् स्वपुरीं प्रत्यागच्छन् वित-
रति यथेच्छं नानाविधवस्तु जातं याव-
केभ्योऽभावप्रसो भवद्ध्य । तदेतस्य ग्रहणार्थं

प्रस्तावना

प्रसमागतानां तेषामेव संमर्दात् सञ्जातो
ऽयं कोलाहलः । मध्ये मध्ये विश्रूयते च
“विजयतां राजाधिराजो मानदेवः” इ—
त्यादिकोऽस्य विजयोद्घोषो जनताकृतः ।
सूत्रधारः— तद् आगच्छ । आवामपि गच्छावस्तावत्
सफलीकर्तुं नयनयुगलम् ।

(उभौ शनैःशनैर्निष्क्रमतः)

इति प्रस्तावना

प्रथमदृश्यम्

— ० —

[ततो दृश्यते राजमवनम् । अमितो राजपरिकरैः
परिबोभमाना चामरग्राहिणीभ्यां दासीभ्यां वीज्यमा-
ना स्वययोग्यासनस्था संजमाता राज्यवती तत्पार्श्व-
एवान्यदेकं रिक्तं भद्रासनञ्च सुशोभितं विराजते ।
तावदेव कञ्चुकी प्रविशति ।)

कञ्चुकी—

(राजमातरमभिगम्य) विजयतां देवी राजमाता

[इत्यभिवादनं समपश्यति]

राज्यवती :- [सस्नेहम्] का वार्ता ?

नेपालेववर्गोऽवम्

कञ्चुकी :- [हस्ती वध्दा] देवि ? आर्त्ताः, सर्वेऽपि मत्त-
पुरीस्थाः अस्मासु दुर्दृष्टिप्रक्षेपकाः स्वस्व-
प्रजोद्वेजका दुष्टा राजानः

राज्यवती- कथं वा ?

[तत्रावेन नेपथ्यतो रत्नमञ्चमभिव्याप्य प्रस्फुटितः
सुमधुरोष्णनिस्सृज्यमानो निम्नाद्विषयशब्दमयः)

जित्वा मल्लपुरीं ततस्तु शनकरम्भ्याज-
गाम् स्वकं ,

देशं प्रीतयनास्तदा बलु धनं प्रादा द्वि-
जेभ्योऽक्षयम् ।

कञ्चुकी:- [तदवसाने] इत्थमित्थम्

राज्यवती :- सुस्पष्टमभिधीयताम्

कञ्चुकी:- (सम्मानमिमुखीभूय) स्वमुखेनैव पुनः सलयं
तमेवश्लोकार्धं गायति- चित्तेति ।

राज्यवती :- [सुप्रसन्नमुखमुद्रया) तद् गृहाणेममुपहारं मत्पु-
त्रस्य, विजयवार्ता भावणार्थकम् ।

(इति स्वाङ्गमुलितो हीरकसंलग्नसुवर्णमुद्रिकां निष्का-
स्य वदति ।)

कञ्चुकी :- [तां विगृह्य) वधतां देवी राजमाता वि-
शत्यधिकशतायुषा , परिजनाशापूरकशाले-

राजाधिराजो मानदेवः

नेतादृशेन च । (ततः प्रविशति मल्लपुरीवि -

जेता नेता च विजयविध्वंसयानां राजाधिराजो मा-
नदेवः]

सर्वे :- (समकालमेव) विजयतां राजाधिराजः

मानदेवः - (अग्रे गत्वा स्वमातुः राजमत्याः प्रादाभिवन्दनं विषाय
साञ्जलिबन्धम्) माता ! भवत्याः शुभा-

शीवादी भृशं विजयते विजृम्भते च

रणभूमिमभितः । यत्प्रभावात्सर्वेऽपि श-

त्रवो भृशं परास्तास्तत्रत्या राज्यसञ्चा-

लनव्यवस्थाऽपि यथाबुद्धि मया सुदृढा

सुस्थिरैव सम्पादिता । अभावग्रस्ताश्च-

तैस्तैरावश्यकवस्तुभिः समृद्धाः कारिताः ।

विशेषतस्तत्रत्याः सर्वेऽपि परमुखानपेक्षि-

णोविहिताः तदत्र भवती स्नेहभाजनं मा-

मपि पुनरभिवर्धयतां शुभाक्षीराशिभिः

(इति साञ्जलिबन्धं स्वशिरोनमनपूर्वकं वितिष्ठते)

राज्यवती- (सगद्गदहृदया स्वोभो हस्तावुत्थाप्य)

वत्स ! वर्धस्व सत्क्रियाभिः सदाचारप-

रिपालनानुगताभिः ।

मानदेवः- [सोल्लासम्] भवत्याऽम्ब ! “ स्वमपि

नेपालेश्वरगौरवम्

सप्तहृदया दानं प्रयच्छ स्वतः ॥ ।

(इति स्वमुखेनैव सलयं सुमधुरं व्याहरति, श्रुत्वा सर्वेऽपि सुप्रसन्नहृदयाः सञ्चायन्ते)

राज्यवती:- धन्याऽस्मि त्वया वत्स! तद्यथेच्छं वि-
तराम्यहमपि स्वविषयस्थितेभ्योऽभावग्र-
स्तेभ्यश्च तत्तद्वस्तु जातम् । गच्छामस्ता-
वद् आवश्यकक्रियासम्पादनार्थमधुना ।

(इति सर्वेऽपि निर्गच्छन्ति)

इति प्रथमदृश्यम्

-०-

[तच्च- भक्तपुरान्तर्गं चाँगुनारायणन्दिरस्थशिलाले-
खात् वि. सं. ५२१-५६२ मयात् तद्राज्यका-
लात्संकलितम्]

अथ द्वितीयदृश्यम्

[काष्ठमण्डपकेन्द्रेण (स्थान) स्थम् । तेनैव मा-
नदेवेन प्रजार्थं जलप्रणालिका निर्माणनैमित्तिकादङ्कित-
शिलालेखाद् गृहीतम्]

ततो युगपदेव प्रविशत इतस्ततो भ्रामं
भृशं श्रान्तो तृषितो च द्वौ पथिकौ प्रायोऽपरिचित-
पूर्वौ तत्रत्यैरपि

सुप्रसिद्धोमानदेवः

प्रथमः- (उपसर्प्य) प्रणमाम्यहम् । को वा तत्र भवान् ?

द्वितीयः- (सस्मितम्) गृह्णातु मदभिवादनमपि ।
अहमस्मि काष्ठमण्डपतः किञ्चित्पश्चिम-
दिङ्निवासी पथिकः ।

(प्रथमः-) अहन्तु पूर्वं देशादागतोऽस्मि । भगवन्तं
जगदीश्वरं पशुपतिनाथं समर्पयितुं स्वात्मा-
नमेव । भृशमुत्कोऽस्मि गृहस्थभारवह-
नात् । इतोऽन्तर्द्वन्द्वौ च सुख दुःखानुभव-
रूपौ प्रबाधेत एव । अहह ! पिपासाऽपि -
वर्धतेतराम् । इतस्ततः कुत्रापि न दृष्टः

किं कूपः सरित्प्रवाहो वा निर्झरोभवता ?
द्वितीयः- अहमप्यस्मि तादृगेव तृषितः । प्रखरैरुष्ण-
रश्मेर्भगवतः सूर्यस्य किरणैरपि संतापितव-
र्ष्मा च । पातुमिच्छामि सुशीतलं जलम् ।
परन्तु मार्गणोऽपि बहुकालं यावन्न दृष्टं मया
जलाश्रयमितस्तु । तत् कञ्चित्कालमत्रैव
सुशीतलस्य घनपत्रपुटस्य वटवृक्षस्याधः-
स्थित्वा विश्रम्य च जलप्रणालिकां स्रोतो वा
परिमार्गणीयम् को विचारस्तत्रभवताम् ?

प्रथमः- युक्तमभिहितं तत्रभवता । तत्रैव क्षणमात्रं

नेपालेश्वरगीतम्

तिष्ठोऽवः

! (इत्युभौ तिवसतः । तावदेव नेपथ्ये कोलाहलो-
विश्रूयते तत्तत्स्थलनिवासिप्रजापिपासानिरसनजन्य-
सुखसमृद्धः ॥ संवृत्तः संवृत्तो राजाधिराजो मानदे-
वोऽपि द्वितीयो बलद इव संवृत्तः, इत्यादिशब्दमयः ।)

द्वितीयः— अवगतः किं भवता कोलाहलस्यार्थः ?

प्रथमः— न मया सम्यगवबुद्धः । तद्भवान् स्पष्टी-
करोतु कृपया ।

द्वितीयः— (सोत्साहम्) अधुना तनोऽत्रत्यो राजा जनतातृप्ति-
रसनशीलत्वात् तादृशेनैव स्वकर्मणा द्विती-
यो देवो यथा बभूवेति संप्राप्तसुखानामत्र-
त्यानां जनानां हर्षध्वनिसमुत्थोऽयं कोलाहलः ।

(नेपथ्ये पुनः सुमधुरं सुस्पष्टं विश्रूयतेऽघस्तनश्लोकार्धः)

दुष्टानां सुनयेन शास्त्रविहिते यो संग्रहे संरतः
शुद्धात्मा प्रकृतेः पितेव दयते श्रीमानदेवोनृपः ।

प्रथमः— धन्योऽसौ नृपः । तदा वामपि गत्वा जलप्रणा-
लिकां स्वचक्षुर्ष्वेव निरीक्ष्य परीक्ष्य च तत्र-
त्यां वस्तुस्थितिं पिपासां निरसयावः ।

द्वितीयः— अग्रे भवतु भवान् । इत्त इतः ?

प्रथमः— नहि नहि भवानग्रे ।

सुप्रसिद्धो मानदेव

द्वितीयः- न हि न हि भवान् ।

(इत्युभौ निष्क्रमतः)

(ततः पटान्तराक्षेपे भृशं विजृम्भमाणो जनसं-
मर्दो दृश्यते श्रूयते चास्पष्टरूपेणैव निरन्तरं वर्ध-
मानः कोलाहलः । दृश्यन्ते च तत्रत्याः सर्वेऽपि
क्षणाः पायं पायममृतमिष्टं सुशीतलं जलं प्रणालिका-
मभितो राज्ञो गुणान् गायन्तोऽनुभूय परमसुखं परस्प-
रं स्वमनोऽनुकूलं भाषमाणाः । इमौ पथिकावपि
पिबतो नवप्रणालिकाप्रसृतं सुस्वादु तज्जलम् । ता-
वदेव तदानीन्तनो नगरपालः शिलापत्राङ्कितं सदपि
प्रणालिकाग्रभागे सङ्गृहीतप्रतिलिपिकं तदभिलेखपट्टं
स्वहस्तादग्राभिकहस्तं निदधाति [स च गृहीत्वा नि-
म्नाङ्कितं तमभिलेखं सुस्वरं पठित्वा तत्रत्येभ्यः
सर्वेभ्यः आ वदति ।

स्व प्राणैरपि लोकरक्षणकृते कार्येषु युक्तात्मना
सर्वाञ्छत्रगणान् रणे जितवता क्षमां रक्षता सर्वदा ।
तेनेदं श्रुतिधर्मशास्त्रविहितां धर्मक्रियाङ्कुर्वता
लोकानां सुखकाम्यया सुविमलं पानीयमानाम्यत ॥

(पटाक्षेपः)

(इति द्वितीयदृश्यम्)

(महा राजस्याऽस्यशासनकालः पूर्वमेवप्रस्तावनायां
निर्दिशितो वर्तते । तत्रैव द्रष्टव्यः ।)

नेपालेश्वरगौरवम्

अथतृतीयदृश्यम्

(सुप्रवित्रकर्मा चिच्छविनरेणोऽयमंशुवर्मा । तच्छाशन-
कालो वि. सं. ६६३-६७९ यावत् । दृश्यमिदं वि-
शालनगरापरपर्यायि हाँडीग्रामदेवपत्तनस्थशिष्टापट्टा-
म्यांसङ्कलितम्)

(ततः सुविशालं प्रोज्जलत्स्वरूपं सुप्रसिद्धं
कैलासकूटमवनं विदृश्यते । यत्सभायां संस्थिता राज्ञो
ऽशुभमङ्गः शुभागमनं प्रतीक्ष्यमाणाः सर्वेऽपि सभासदो
राजपुरोहिता मठाधीश्वरा देवपूजकाः संप्राप्ततत्तद्ग्रा-
माधिकारिणो राज्याधिकारिवर्गास्तथाऽन्ये प्रतिष्ठिता
नागराश्च सुरूपवेषः सवर्गसंमिलिता दृश्यन्ते परस्परं
सम्भाषमाणा गायन्तश्च तद्गुणगणान्)

प्रथमःसम्यः- धन्यो ऽस्माकं महाराजः । यद्विचारः
सर्वदेव स्वप्रजाजनाः कथं सुखिनो भ-
वन्ति ? कथं वा स्वस्वसत्कर्माभिरताः
प्रवृत्तिमाश्रित्य निवृत्युन्मुखाः सञ्जा-
यन्ते ? इत्यादिकेषु विषयेष्वेव भ्रमन्नाभि-
बर्धते ।

अन्यः सम्यः- अस्मद्भागधेयमेवैतदपि । यत्प्रेरणयं वा-
ऽप्राप्यस्माभिरेतादृशो राजा ।

इतरः सम्यः- सत्यमुक्तंभवता

प्रथमः- एतत्तु हाँडीग्रामस्थिततद्विलिखितशिला -

लिच्छविनरेशोऽशुवर्मा

फूलकादेव ज्ञायते सर्वैरपि तत्र संप्रदत्त-
दृष्टिभिः ।

द्वितीयः- सभायामेवाऽस्यां संस्थिता वयमेकवारं शुभ-
षवः समस्तमभिलेखम् । स्वकण्ठस्थित-
तत्पद्या बुधाग्रगण्या भवन्तः भाव-
यन्त्वस्मानिति मदीया ऽ भ्यर्थना भवतु
स्वीकृता ।

एको बुधः- (स्वासनतः समुत्थाय) शृण्वन्तु पूज्याः
सभ्याः? (स्पष्टं सुमधुरं गायति)

प्रजाहितार्थोद्यतशुद्धचेतसां
शुवर्मणा श्रीकलहाभिमानिना ।
कथं प्रजा मे सुखिनो भवेदिति
प्रियव्यवस्थेयमकारि धीमता ॥

(सर्वेऽपि सभ्याः श्रुत्वा ऽ मुं श्लोकं " धन्यो ऽ सौ
राजांशुवर्मा संप्रदत्तविषयशर्मा संसूचितेदृग्शुकर्मा "
इति तारस्वरं स्वोद्गारं प्रकटयन्ति ।)

कश्चित्सभ्यः- बुधाग्रगण्याः ? श्लोकेऽस्मिन् प्रदत्तविशे-
षस्य श्रीकलहाभिमानिनेतिशब्दस्य को
वा भावो भवेदिति ज्ञातुमिच्छामि

श्लोकपाठकः- (सस्मित्) स्थान एव पृष्ठं भवता ।

नेपालेश्वरगौरवम्

छूयताम्-लक्ष्मीसरस्वत्योः सुप्रसिद्धमेव
पुरातनं वैमनस्यम् लक्ष्मीप्रियाः प्रजाः
प्रायशः सदा लस्यपराः- पुरुलस्यटाश्च भ-
वन्तीति हेतोर्मद्विषयस्थाः प्रजाजना वि-
शेषतो निर्धनाः सन्तोऽपि सुशिक्षिता भ-
वेयुर्नतु धनलोलुपा नाप्यसत्क्रियापराः ।
सैव वरा स्थितिर्नतु प्रथमेति विचायं
राजा स्वयं संस्थादितोऽयं विशेषण-
शब्दः । इत्यवगम्यते ।

सर्वे-

(समकालमेव) तद्धन्यो ऽ सौ धन्यो ऽ सौ

(तद्धन्यजन्योच्चस्वरेण संमिलितो ध्वनी राज्ञोऽन्तः
पुरमभिव्याप्नोति। तदेव श्रुत्वा तं संवारितराजराजो-
चितवेषभूषोलिच्छविनरेन्द्रालङ्कारभूतो राजात्रि-
राजो ऽ शुवर्मा ऽ भ्रंलिहात् कैलासकूटभवनाभिषेयात्
स्वप्रासादाट्टालिकात् स्वं दर्शयति प्रजावर्गम्योऽव-
नेम्यश्चावः स्तनेम्यः । सर्वेऽपि हृष्टाः राजानं “
विजयतां राजाधिराजोऽशुवर्मेति सत्तारस्वरं निग-
दन्ति । तद्विधान्तो प्रासादोपरिष्ठादेव महाराजा
मृदुस्वनं निम्नाङ्कितं वाक्यजातं स्वमुखारविन्दादेवो-
द्घोषति सर्वानपि सस्यवर्गान् सम्बोध्य ॥

ॐ स्वति ! कैलासकूटभवनादनिशिता

लिच्छविनरेशोऽशुवर्मा

निशिचानकशास्त्रार्थविमर्शविसादितसद् -
 दर्शनं तथा धर्माधिकारस्वित्तिकारणमेवो-
 त्सवमनतिशयं मन्यमानोभगवत्पशुपतिभट्टा-
 रकपादानुगृहीतावप्यपादानुध्यातश्च्यंशु-
 वर्मा कुशली-, पश्चिमाधिकरणवृत्तिभुजो
 वर्तमानान् भविष्यतश्च यथाहंडकुशलमा-
 भाष्य समाज्ञापयति गृहक्षेत्रिकादिकुटुम्बिनः
 सर्वानपि- विदितं भवतु भवताम् ।

कृतोऽयं मर्यादाबन्धः शासनपत्रेणै-
 तेनैव भवद्भिर्व्यवहर्तव्यम् । तत्र भगवतः
 पशुपतेर्दोलाशिखरस्वामिनो, गुम्बिहारस्य,
 श्रीमानविहारस्य, श्रीराजविहारस्य,
 खजूरिकाविहारस्य मध्यमविहा-
 रस्य, सामान्यविहाराणां, रामेश्वरस्य,
 हंसगृहदेवस्य मानेश्वरस्य, पर्वतेश्वरदे-
 वस्य, नरसिंहदेवस्य, कैलासेश्वरस्य,
 भुक्मुक्तिकाजलशयनस्य तदन्य कुलानां
 श्रीभट्टारकपादानां, सपेलापाञ्चाल्याः

नेपालेश्वरगौरवम्

सामान्यपाञ्चाल्या राजकुलवस्तुना नियुक्त-
पुरुषस्य गोष्ठिकाणां कृतप्रासादस्य ब्रा-
ह्मणान्तं सामान्यपुरुषाणां च यथार्होभागो
देयः । न चाऽयं मर्यादाबन्धो ऽन्यथा-
करणीयः । (इत्युपरिष्ठादेव' यथाभागं गृह्णन्तु भव-
न्तः" इत्युद्घुष्य देवो वृष्टियथा महाराजोऽशुवर्मा-
ऽपि सभाङ्गने स्वहस्तादेकवारमेव द्रव्यराशिवर्पति ।
ततोऽन्तर्हितो भवति । इतः सर्वे सभासदो मठ-मन्दि-
र विहार-चैत्यक्षेत्रादीनां प्रतिनिधित्वं कुर्वन्तो यथा
हं स्वं स्वं भागं प्रधानराज्याधिकारिहस्तात् संगृह्य
स्वस्वस्थानं प्रत्युद्गमनाय शनैः शनैः सभा गृहान्
निसरन्ति ।]

(पटाक्षेपः)

इति तृतीयदृश्यम् ।

लिच्छविनरेशोजयदेवः

चतुर्थदृश्यम्

(अयं सुविख्यातनामा लिच्छविनरेशो जयदेवः ।
तच्छासनकालो वि. सं. ७७१-७९० यावत् । दृश्यमिदं
भगवत्पशुपतिनाथमन्दिरस्थान्छिलालेखादृष्टहीतम् ।
यस्मिन् सर्वप्रथमं समुज्ज्वलं सुविशालं भ्रमद्भक्तवृन्दं
स्तुतिपाठकैरन्यैश्च ब्राह्मणवर्गैरभितो विहित
बहुविद्याराधनं संमिलदवधूतगणं सुगन्धिभिर्वृ-
पादिभिः स्वहस्तनिर्मितलक्षवर्तिकाप्रज्ज्वालनक्रियाभिः
संशोभितं दर्शकानां ह्लादयद्भगवतः पशुपतिनाथस्य
सुन्दरतमं मन्दिरं पुरो विद्वश्यते । विशेषतोऽवधूतवेषा-
मह्यत्मान एवेतस्ततो बभ्रम्यमाणाः सुशोभन्ते ।
अन्तमन्दिरप्राङ्गणेऽस्मिन्नेवैकोऽहम्न्याभिमाती
कश्चिद्धनिकः स्वपादपीठे लुठन्तमस्फुटस्वरेण किमपि
प्रायंयन्तमिवैकमुन्मत्तवदभिलक्ष्यमाणमवधूतं तिरण्कुर्वन्
दृश्यते ।)

धनिकः- [ईषद्रोषं प्रकटय्य] कापुरुष ! कस्त्वं ?

किमर्थं कदर्थयसि माम् ?

अवधूतः- (उत्थाय साञ्जलिबन्धम्) महापुरुष ! नहि,
नहि, नाऽहं कदर्थयामि सर्वातिशायिनं
महापुरुषं भवन्तम् । परन्तु परन्तु !

नेपालेश्वरगौरवम्

(किञ्चित्क्षणं तूष्णीमवलम्बते । तावदेव दग्धमिको
घनिकः स्वं धार्मिकतमं विख्यापयमानो जनेषु मन्दिर-
प्रदक्षिणाभिषेण तत्क्रममवलम्ब्या ऽग्रे ऽग्रे प्रच-
रति । अवधूतो ऽपि साञ्जलिवन्धमेव तमनुसरति ।
तत्रत्याः सर्वेऽपि दर्शं दर्शं तद् दृश्यजगत्
श्रावं ध्रावं तयोः संवादक्रमं शनैः शनैस्तावनुसरन्तो
मन्दिरप्रदक्षिणां कुर्वन्तो दृश्यन्ते ।) भगवन्? महा-

पुरुष ! अत्रत्योजगदीश्वराभिधेयो भगवान्
पशुपतिः कर्तुमकर्तुमन्यथाकर्तुं समर्थत-
मो ऽस्मीति मन्यमानो व्यर्थमेव भवा-
दृशं महापुरुषमपि कदर्थयितुमित्थं रूपे-
णैव मां प्रेरयन्नास्ते । तदत्र दोष्यसौ ।

(इति स्वहस्तेन मन्दिरस्थं भगवन्तं दर्शयन्)

नाऽहं कापुरुषो दोषी । (इति स्रवदश्रुधारं

किञ्चिदग्रेभूत्वा तन्मागमवरुद्धय सुस्वरं पठति-)

दण्डिताः खण्डिताः सर्वेऽहंब्रुवा भूधरा वराः ।

क्रियन्ते चाधुना यावत् तदयं दण्डमर्हति ॥

(पुनर्भगवन्तं दर्शयन्) तदनेन विधद्रव्यवैभव-

समृद्धोभवान् कापुरुषस्याऽस्येत्यं प्रलपि-
तमपि युक्तिमदवधार्य ।

लिच्छविनुरेशो चयदेवः

[इति विरमति]

(इतो दर्शकभक्तवृन्दमात्मानमेव कथितमिवाकलय्य
रज्ज्वाविनतमुखं संस्मृतभगवत्पादारविन्दं दर्शं दर्शं
वयोस्तादृशीं स्थितिं किञ्चित्क्षणं सुस्थिरं- वितिष्ठते ।)
(सत्योऽयं महात्मावधूत इति विचार्य विनष्टाभिमानो
तत्पादौ गृहीत्वा)

धनिकः-

किं वा वदति भवान्?

नाऽहं स्मृतवान् भगवन् । (किञ्चिदुत्थाय)
निर्विशतु तावदेनं जनमपि महत्सोहर्गते
निपतन्तम् । (इति नयनयोरश्रूणि पातयन्ति)

अवधूतः-

(तत्स्नेहेनाविष्टचेतास्तत्कञ्चे स्वहस्तं निक्षिपन्)

भो धार्मिकैतत् तपसा न याति
न चेज्यया मिर्वपणाद् गृहाद्वा ।
न च्छन्दसा नैव जलाग्निसूर्य-
विना महत्पादरजोभिषेकम् ॥

श्लोकतात्पर्यमवगतं किंभवता?

धनिकः-

(पुनरवधूतपादयोः पतति) भगवन् । अवगतं मया
स्वहृदि संस्थापितञ्च तदर्थः ।

(इति स्वहस्ताभ्यां तच्छरणरेणून् मूर्ध्निरनं संस्थापयति)

तथैव सम्पादयितुं च स्वजीवनं प्रयतिष्ये ।

(दर्शकगणा अनित्ये ऽ स्मिन् संसारेस्वात्माद्वाराय

नेपालेश्वरगौरवम्

तादृशानां महात्मनां श्रीचरणरेणव एवोपास्यास्त
एवोपासकान् सद्गुरवो भूत्वा संतारयिष्यन्ति संसा-
र सागरत इति ।

(स्वान्तः करणे संस्थापयन्ति ।)

मन्दिरद्वारपालः— (द्वारत एवाऽघस्तनं वाक्यकदम्बमुद्धोषयति)

ओ ओ भक्तगणा महात्मनश्च ! लिच्छ-
विनरेशोराजाधिराजो जयदेवः पशुपतेर्भगव-
तः श्रीचरणयोरात्मानं समर्पयितुं महाराजो-
पचारैस्तत्पादयोः पूजां विधातुञ्च
स्वमात्रा सहैव परिजनैः समागच्छति ।
तद्भवद्भिः सावधानैर्भवितव्यम् ।

(ततः प्रविशति तथाविधो जयदेवः)

सर्वभक्तगणाः— (समकालमेव) बर्धताम् राजाधिराजो

जयदेवः (राजाधिराजो जयदेवो मन्दिरप्रदक्षिणां
विधाय दक्षिणद्वारतो भगवन्मूर्तिसमीपं गत्वा राजपुरो-
हितादिभिर्देवपूजकैश्च सम्पादितसमस्तकृष्यं पूजा
स्थानमितस्ततो निरीक्ष्य संस्थापिते तत्रत्यशुभासन
उपविश्य राजपुरोहितहस्ताभ्यां प्रदत्तं दहुपत्राङ्कितं
विशालं दर्शनीयतमं राजतकमलं स्वहस्ताभ्यां
गृह्णाति ।)

लिच्छविनरेशो वयदेवः

राजराजयदेवः (स्वासनादुत्थाय समक्ति सध्वं श्लोकानघस्तनान् सुस्वरं
सलयं पठति)

देवं वन्दितुमुद्यतो द्युतिमतो विद्योतमानद्युतिः
किं ज्योत्स्नाधवला फणाबलिरियं शेषस्य सन्दृश्यते ।
अन्तर्दूरसातलाश्रितगते देवप्रभावश्रिया
किं क्षीरस्नपनं विधातुमुदिताः क्षीरार्णवस्योर्मयः ॥
यं स्तौति प्रकटप्रभावमहिमा ब्रह्मा चतुर्भिर्मुखं
यं च श्लाघयति प्रणम्य चरणे षड्भिर्मुखैः षष्ठमुखः
यं तुष्टाव दशाननोऽपि दशभिर्वक्त्रैः स्फुरत्कन्धरः
सेवायस्य करोति वासुकिरलं जिह्वासहस्रैः स्तुवन् ॥
तस्येदं प्रमथाधिपस्य विपुलं ब्रह्माब्जतुल्यं शुभं
राजद्राजतपङ्कजं प्रचिततप्रान्तप्रकीर्णैर्दलैः ।
पूजार्थं प्रविधाप्य तत्पशुपतेर्यत्प्रापि पुण्यं मया
भक्त्या तत्प्रतिपाद्य मातरि पुनः संप्राप्ये निर्वृतिम् ।

(इति भगवत्पादयो समर्पयति । ततः स्वमातुः
श्रीवत्स देव्या अभिमुखीभवति निगदति च हस्ती
वद्भवावाक्यमिदम्) मातः ! अत्रत्यं सर्वम-

पि पुण्यं भवत्पादयोः समर्पितं मया ।

तदभिवर्धयेमं स्वपुत्रमपि सदाशिषा

(इति सश्रद्धं प्रणमति)

श्रीवत्सवती (हर्षाश्रूणि पातयन्ती) वत्स ! वर्धस्व

सत्कर्मणा सदायुषा च । (तता देवी राज-

माता ऽ पि राजोपचारैर्मंगवतोभवानीपतेः पूजां

विधाय बहुविधं राजतं सीवर्णञ्च पूजोपकरणं भग-

वत्पादयोः समर्प्य ततः संप्राप्तं पुण्यमपि स्वर्गताय

स्वपतिदेवाय समर्पयति । ततो नेपथ्ये वृता-

लिकः सुपठितो ऽ यं सुस्वरः श्लोको विश्रूयते ।)

पुण्यं पुत्रेण दत्तं शशिकरविमलं कारयित्वाऽब्जमुख्यं

प्राप्तं शुभ्रं शुभञ्च स्वयमपिरजतैः पद्मपूजांविधाय ।

सर्वं श्रीवत्सदेवी निजकुलधवलां चित्तवृत्तिं दधाना

प्रादात् कल्याणहेतोश्चिरमवनिभुजे स्वामिने स्वर्गताया ।

(ततः सर्वे ऽ पि मन्दिराद्वहिनिःसरन्ति)

पटाक्षेपः

(इति चतुर्थं दृश्यम्)

पञ्चमं दृश्यम्

(मल्लवंशीयो ऽयं राजा स्थितिमल्लः । अस्य
शासनकालः वि . सं. १४३७-१४५२ यावद्दृश्यते
दृश्यमिदं काठमाण्डूजयवागीश्वरीमन्दिरसमीपस्थ
जलप्रणालिकाशिलालेखाद् गृहीतम् ।
(ततो दृश्यते भगवत्या जयवागीश्वर्या मन्दिरम् ।
तत्समीपस्था जलप्रणालिका च । तत्रतत्रत्येर्नागरि-
कैर्ग्रामवासिभिश्चेवस्ततो वम्भ्रम्यमाणं राजपुरुषैः का-
रितसुप्रवन्धं जलप्रणालिकोद्धाटनमयं सुशोभनसमा-
रोहमयं दृश्यम् । तज्जन्यजनसमर्दश्च ।)

एको दर्शकः अद्याऽत्र किं भविता !

अन्यो दर्शकः श्रूयते ऽद्य राज्ञः स्थितिमल्लस्य हस्ता-
दस्या जलप्रणालिकायाः समुद्धाटनं
क्रियत इति ।

(तावदेव नेपथ्ये मल्लनरेशावतंसभूतो महाराजः
स्थितिमल्लः स्वैः परिकरैः संसेव्यमानः समारोहे
अस्मिन् समगयाति, तदत्रभवद्भिः सावधानैर्भाव्यमित्या-
दीनि वाक्यानि श्रूयन्ते ।) (ततः प्रविशति तथा
संस्तुतो राजा स्थितिमल्लः । राजपुरोहितादिभिर्ग-
णपतिपूर्वकान् क्षेत्रपालादिदेवान् संपूज्य विधिवन्नृपति-
स्थिति मल्लकरकमलान्नवजलधारासमन्वितायाः प्रणा-
लिकायाः समुद्धाटनं कारयित्वा सम्पन्ने क्रियाकलापे

तदभिवर्धयेमं स्वपुत्रमपि सदाशिषा

(इति सश्रद्धं प्रणमति)

श्रीवत्सवती (हर्षाश्रूणि पातयन्ती) वत्स ! वर्धस्व
सत्कर्मणा सदायुषा च । (तता देवी राज-
माता ऽ पि राजोपचारैर्मंगवतोभवानीपतेः पूजां
विधाय बहुविधं राजतं सीवर्णञ्च पूजोपकरणं भग-
वत्पादयोः समर्प्य ततः संप्राप्तं पुण्यमपि स्वर्गताय
स्वपतिदेवाय समर्पयति । ततो नेपथ्ये वैता-
लिकः सुपठितो ऽ यं सुस्वरः श्लोको विश्रूयते ।)

पुण्यं पुत्रेण दत्तं शशिकरविमलं कारयित्वाऽब्जमुख्यं
प्राप्तं शुभ्रं शुभञ्च स्वयमपिरजतैः पद्मपूजांविधाय ।
सर्वं श्रीवत्सदेवी निजकुलधवलां चित्तवृत्तिं दधाना
प्रादात् कल्याणहेतोश्चिरमवनिभुजे स्वामिने स्वर्गताया॥

(ततः सर्वे ऽ पि मन्दिराद्वहिनिःसरन्ति)

पटाक्षेपः

(इति चतुर्थं दृश्यम्)

पञ्चमं दृश्यम्

(मल्लवंशीयो ऽयं राजा स्थितिमल्लः । अस्य
शासनकालः वि . सं. १४३७-१४५२ यावद्दृश्यते
दृश्यमिदं काठमाण्डूजयवागीश्वरीमन्दिरसमीपस्य
जलप्रणालिकाशिलालेखाद् गृहीतम् ।
(ततो दृश्यते भगवत्या जयवागीश्वर्या मन्दिरम् ।
तत्समीपस्था जलप्रणालिका च । तत्रतत्रत्येनगिरि
कैर्ग्रामवासिभिश्चेतस्ततो वम्भ्रम्यमाणं राजपुरुषैः का-
रितसुप्रवन्धं जलप्रणालिकोद्धाटनमयं सुशोभनसमा-
रोहमयं दृश्यम् । तज्जन्यजनसमर्दश्च ।)

एको दर्शकः अद्याऽत्र किं भविता !

अन्यो दर्शकः श्रूयते ऽद्य राज्ञः स्थितिमल्लस्य हस्ता-
दस्या जलप्रणालिकायाः समुद्घाटनं
क्रियत इति ।

(तावदेव नेपथ्ये मल्लनरेशावतंसभूतो महाराजः
स्थितिमल्लः स्वैः परिकरैः संसेव्यमानः समारोहे
अस्मिन् समगयाति, तदत्रभवद्भिः सावधानैर्भाव्यमित्या-
दीनि वाक्यानि श्रूयन्ते ।) (ततः प्रविशति तथा
संस्तुतो राजा स्थितिमल्लः । राजपुरोहितादिभिर्ग-
णपतिपूर्वकान् क्षेत्रपालादिदेवान् संपूज्य विधिवन्नृपति-
स्थिति मल्लकरकमलान्नवजलधारासमन्वितायाः प्रणा-
लिकायाः समुद्घाटनं कारयित्वा सम्पन्ने क्रियाकलापे

नेपालेश्वरगौरवम्

राजा सुरवरं सलयं पठति स्वयमघस्तनौ श्लोकी ।)

राजल्लदेव्यास्त्रिदिवं वताया-

स्तस्याः सुधापानसमृद्धयेऽस्याः

नाम्ना ऽ करोच्छ्रीस्थिति राजमल्लः

प्रणालिकां हेममयीं सुदीर्घाम् ॥

महाप्रयत्नेन जलं सुदूराद्

भगीरथो गाङ्गमिवेशमूर्ध्नः ।

आनीय चाष्टाङ्गगुणैरुपेतां

सुदुर्लभां दिव्यजलप्रवाहाम् ॥

एतेन सत्कर्मणा राजल्लदेव्या अनन्त का-

ल यावत् सुधापानसमृद्धिर्ऋध्यतामिति

(स्वयमुद्घाटयति) ततः सर्वे तज्जलानि
पिबन्ति ।

पटाक्षेपः

(इति पञ्चमं दृश्यम्)

(मल्लशिरोमणि नरेन्द्रो रणमल्लः । अस्य शासन-
कालो वि. सं. १५४२-१५८० यावत् । दृश्यमिदं
तद्वर्चितपाण्डवविजयनाम्नो नाटकात् संकलितम् ।-
तच्च भक्तपुरनगरात् पूर्वदिशि वर्तमानाद्वनेपाप्रदेशान्त-
र्गत राजभवनसमीपस्थम्

(सर्वप्रथमं पुरतो भगवतो विनायकस्य सुवि-
शाला मूर्तिर्दृश्यते । सा च सिन्दूररक्तचन्दनरक्त-
वस्त्रादिभिः सुपूजिता दर्शकभक्तजनमनसामाल्लादिनी
विराजमाना च विद्योतते तत्राम् । नगदीपाठानन्तरं
तस्या एव पृष्ठभागात् सपरिवारो भगवान् वि-
नायको वहिरागच्छति ।)

विनायकः (इतस्ततो विलोक्य) धन्येयं विद्वत्परिषत् ,
विशिष्टशिष्टसंस्कृतविद्वद्भिः परिवृता ।
तदाह्वयामि तावत् सहयोगिनम् । भो !
भृङ्गिन् ! हे मुने ! इत आगच्छ ।

भृङ्गी (ससम्भ्रमं प्रविश्य) भगवन् गणपते ! कि-
मादिशसि !

विनायकः श्रूयतां मद्भारती

(ततः प्रविशति नट्या सहैव सूत्रधारः ।)

नेपालेश्वरगौरवम्

सूत्रधारः (नटी मुद्दीष्य) प्रिये ! अस्त्येतच्छ्रूयतां
श्रीमता श्री श्री जय रणमल्लदेवेन राज्ञा
स्वयं विलिख्य गीतवाद्यनृत्ययोजितै
स्तौर्यत्रिककलाविद्भिरप्यनिशं समुपास्य-
मानं नाट्यरसोपबृंहितं पाण्डवविजयं ना-
म नाटकमद्यनाटयिव्यम्
नटी यवाज्ञापयतिभवान्

सूत्रधारः तद्गच्छावः कार्यसम्पादनार्थम् ।

इत्युभौ निगच्छतः

पटाक्षेपः

इति षष्ठं दृश्यम् ।

सप्तमदृश्यम्

(अयमपि मल्लनरेणावतंसः श्रीजगज्ज्योतिर्मल्लः ।
अस्य शासनकालो वि. सं. १९७१-१९९२ यावत् ।
इदमिदं तल्लिखितसंगीतरससंग्रहनाम्नः पुस्तकान्निष्का-
शितम् ।)

ततो दृश्यते राजमवनम् । तदास्थानं भव्य-
तमञ्च । यस्मिन् सुसज्जिततीर्थत्रिकविद्वांसो यथास्थानं
संस्थिताः सुशोभमाना दारिदृश्यन्ते । तदैको गायकः
सर्वप्रथमं महाकवेर्जयदेवस्य सुविख्यातंगीतगोविन्दका-
व्यस्यमधस्तनं श्लोकं भैरवरागे विपञ्च्यां गायति
नुमधुरम् ।)

पूर्वं ह्यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धय-
स्तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ।
छायांस्त्वामनिशंजपन्नपि तवैवाद्यापमन्त्राक्षरं
भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥
रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेषम् ।
न कुरु नितम्बिनि! गमनविलम्बमनुसरतं हृदयेशम् ॥
धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली ।
गोपीपीनयोधरमर्दनचञ्चलकरयुगशाली ॥

नेपालेश्वरगौरवम्

(मध्य एव नेपथ्ये)

भो भो सभ्यामहानुभावाः मल्लनरेशा-
वतंसः श्री श्री जगज्ज्योतिर्मल्लो राज-
राजेश्वरः सभास्थानं समागच्छति । तदत्र
भवद्भि रवहितैर्मव्यम् ।

(ततः प्रवशति सपरिकरो राजा जगज्ज्योतिर्मल्लः
सर्वे स्वासनादुत्थाय तस्मै सदभिवादनं समर्पयन्ति ।
कथयन्ति च वर्धताम् !! महाराज इति ।]

राजा- (अवनतशिरसा) अनुगृहीतोऽस्मि (स्वासन उप-
विशति) ततः सर्वेपि स्वे स्वे स्थाने तिष्ठन्ति ।
किं किं वोद्गीतंभवद्भिः

एकोगायकः- [हस्तोवद्ध्वा] नान्यन् महाराज ! ऋतं चैकं
श्री महाकविजयदेवनिमित्तं देवीं भगवतीं
राद्धुं भगवदभिमुखीकृतुं सक्षमं गीतं
“ रतिसुखसारे ” इत्यादिक मुद्गीतम्
स्माभिः श्रुतञ्चतदेव ।

राजा- अहमपि शुश्रूषुरस्मि । तदन्तिमं गीत-
मश्लिष्टम् । [ततो निपथ्यीं सन्निधिः “ सा रे
ग म प ध नि सेति स्वरैः गतादृशं कृत्वा गायति
प्रधानो गायकः ।]

श्रीजगज्योतिर्मल्ल

श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भाणितिपरमरमणीयम् ।
प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नतम सुकृतकमनीयम् ॥

(राजा गद्गदचेतसा घन्योऽसी महाकविरिति-
वदति । ततः साञ्जलिवन्धं प्रार्थयति महाराज प्र-
धानो गायकः पुरःस्थितां भगवतः
प्रधानोगायकः—(पशुपतेर्भगवत्प्रतिमां लक्ष्योक्त्य)

महाराज ! भगवन्तमुद्दिश्य भवता विर-
चितं “ संगीतरससंग्रह ” स्थं गीतमेकं
श्लोकमयमेव किं नत्पाद्वयमपि श्रोतु-
मिच्छामो भवन्मुखारविन्दादेव ।

(विपश्चीं राज्ञः पुरः स्थापयति ।)

राजा— (प्रसन्नमुद्रायां) आम् ! स्वीकरोमि । प-
रन्तु नाहं भवत्सदृशो गायकः । तथापि
भगवतोविश्वगुरोराधननैमित्तिकं किञ्चि-
दुगायामि तावत् । (इति विपश्चीं प्रगृह्य तस्यां
सप्तस्वरान् सन्धाय सुस्पष्टं सुमधुरं सलयमघस्तनं
श्लोकमेकमात्रं गायति ।)

नेपालेश्वरगौरवम्

उद्गच्छत्पुलकाङ्कुरः स्मितमुखः श्रुत्वा जयं मङ्गलं
गौरीलोचनचञ्चलाञ्चलमिलश्वारो विवाहोत्सवे ।

यः पाप्मिग्रहणच्छलेन कुरुते तस्याः कराकर्षणं
प्रोद्यद्बालमुधाकरः स भगवानस्तु प्रसन्नः सताम् ॥

सर्वे (सकरास्फोटनम्) बाढं बाढम् ! धन्यो
महाराजः ।

राजा (इति भगवत्प्रतिमां प्रणम्य स्वासनादुत्थाय)

गच्छामस्तावतअद्यैतवदेव (इति बार्हनिष्क-
मति तमनु सर्वेऽपि गच्छन्ति

पटाक्षेपः

इति सप्तमदृश्यम्

अष्टमदृश्यम्

[मल्लवंशीयनृमणिमणिरसौ राजा सिद्धिन-
रसिंहमल्लः अस्य शासनकालो वि. सं.
१६७५-१७७५यावत् ।]

[दृश्यमिदं तत्रत्यक्षिलाफलाकादृशीतम्]

ततो दृश्यते ललितपुरराजमवनपश्चिमदिशि विराज-
मानं सुविशालं नवनिमितं प्रायः समाप्तकृत्यमेकवि-
ंशतिसुवर्णकलशैरुपशोभितं विद्योतमानशिखरं
परब्रह्मणो भगवतः श्रीकृष्णस्य प्रतिमासनाथमनुपम-
नैपुण्यनिमितं संदृश्यमाभिनति चित्राङ्कितभगवद्वाल-
लीलं सुशोभनं मन्दिरम् । तदग्रे विभ्रमद्वैदिकब्राह्म-
णवृदं सम्भृतसम्भारं संसाध्यमानकोटिहवनक्रियं
सुविस्तृतं यज्ञमण्डपञ्च । तदस्मिन् सत्कर्मणि नियुक्ता
राजपुरुषाश्चेतस्ततो भ्रमन्त आहरन्तश्च विविधयज्ञी-
यसाधनानिदृश्यन्ते यज्ञमण्डपेस्मिन् ब्राह्मणानां प्रचल-
तीत्यरूपेण ।)

एकोविद्वान्

भो विद्वत्प्रवराः ! अत्रत्योऽस्मत्क्रियाक-
लापस्तु समाप्तप्राय एवाऽभूत् । तदत्र
केवलं महाराजागमनमेवाकाङ्क्ष्यतेऽस्म -
स्माभिः किं न वा?

नेपालेश्वरगौरवम्

अन्यो..... नास्ति तदन्यत् । कपिलाधृतमधुद्राक्षादि-
मिश्रिताः सतिलयवाक्षताः सुयोग्याभिः
समिद्धिः सहैव पर्याप्ताः अन्यत्सर्वं
वस्तुजातं प्रपूर्णमेव । इत्थं भगवत्प्री-
त्यर्थं समुपाहृता सञ्जीकृतेयं होमसाम-
ग्यपि परिपूर्णैव ।

(तदैव नेपथ्ये) “ यज्ञमण्डपमभ्या-

गच्छति महद्यक्षा राजाधिराजः श्रीसि-
द्धिनरसिंहमल्लदेव उद्धृता सञ्जनानां,
भर्ता स्वपुत्रतुल्यानां प्रजाजनानां, सत्कर्ता
च भगवद्भक्तानाम् , इत्युद्योयतं श्रूयते ।)

(ततः प्रविशति तयासंस्तुता राजा सिद्धिनरसिंहः)

राजा — (स्वपरिकरैः सह मण्डपप्रविष्ट्वा समाश्रित्य साज्ज-
लिवन् किञ्चित्प्रसन्नश्च वैदिकब्राह्मणवर्गानुद्दिश्य)

आविशन्तु विद्वत्प्रवरा सदीपकृत्यम् ।

श्रीमायः—(भाव्याचार्यः) (सोल्लासम्) दर्शयाम् !

महाराजः (, ततो यज्ञीयां ब्रह्मणाः मुरस्वरं सलयं

मङ्गलान्तमनपराश्रुतिमुपगता कृचः पठन्ति ।

तदन्तरं राजानं समुचिते कुशस्तरणे संप्राप्य-

सर्वप्रथमं प्रायश्चित्तविधानं कारयन्तं तां भाव्या-

राजा सिद्धिनरसिंहः

चार्याय श्रीनाथशर्मणे ब्राह्मणाय दापयित्वा यज्ञप्रघा-
 नाङ्गभूतां गणेशदीपकलशार्चनपूर्विकां सत्क्रियां-
 सम्पाद्य ब्राह्मणवरणं कारयन्ति । ततोयजमानो
 राजा सतिलकुशजलहस्तः स्वमुखेनैव देशकाळी सं-
 कीर्त्यं सिद्धिनरसिंहवर्मा ऽ हं परब्रह्मणो-
 भगवतः श्रीकृष्णस्याऽ नन्तकाञ्चं यावत् स्वहृत्प्रेमप्रा-
 प्त्यर्थमेभिः सम्भृतसम्भारं गायत्रीमन्त्रैः कोटिसहस्राक-
 सद्धविह्वनं ब्राह्मणद्वारा कारयिष्ये । तथ्यमेभिर्यथालब्ध-
 साधनैरिमान् ब्राह्मणान् आचार्यब्रह्माणपति होतृ
 निरीक्षकजापकपरिचारकादिरूपेण वृणोते ॥ इति
 सकल्प्य तदनुरूपकार्यं स्वहस्तादेव सम्पादयति स-
 र्वेभ्यो यथायोग्यं ददाति च तत्तद्वस्तूनि ।)
 (ततो यज्ञः सुचारुरूपेण बहुदिनानि या-
 दत् प्रचलति । यत्समाप्तौ तदङ्गभूतसर्वकर्मादिक-
 मपि यजमानरूपेण स्वयमेवाचरता राज्ञा नेपथ्यत-
 उद्गातावश्चापि निम्नाङ्कितौ श्लोकी सर्वेयंजीयजनैः
 साकम् ।

कदाचिदेतेन महोन्नतेन

मठः कृतः कोऽपि धनैरनेकैः ।

श्रीबालगोपालविलसभूषि-

वैकुण्ठतामेति धरा-जगत्याम् ॥

नेपालेश्वरगौरवम्

यो मेरुभन्वरसहेन्द्रहिमाद्रिविन्ध्य-

कैलासशैलशिखरभ्रममातनोति ।

किञ्चाऽस्य हेमकलशानवलीवय देवः

सन्दिह्यते कनकधामनि पर्वतेन्द्रे ॥

(ततो राजाऽऽचार्यं प्रमुखं ब्राह्मणं वरुणं राजपुरुषं च
समं भगवतः श्रीकृष्णस्य नवानमितमन्दिरस्य प्रतिष्ठां
विधातुं तत्रत्यां भगवन्मूर्तिं चोद्घाटयितुं तदभिमुखं
गच्छात् । तत्र राजोपचारैः सुसमृद्धां पूजां विधाय
पुष्पाञ्जलिं गृहीत्वाऽब्रुवन्तः पद्यमेकं समुच्चार्य—

ध्यानाभ्यासवशीकृतेन मनसा तन्निर्गुणनिष्कम्भं
ज्योतिः किञ्चन योगिनो हृदिपरं ध्यायन्तं ध्यायन्तुते ।

अस्माकन्तु तदेव लोचनचमत्काराय भूयाश्चिरं
कालिन्दी-पुलिनोदरे किं नपि यन्नीलं महो धावति ॥

परब्रह्मणो भगवतः श्रीकृष्णस्य पदाब्जयोः समर्प-
यति तावदेव पुनर्न पथ्येऽवस्तनः श्लोको विगीतः श्रूयते-
हर्षान्नेपालवर्षे स्वरशरतुरगैरङ्किते फाल्गुनीये
पक्षे प्राप्ते बलक्षेऽमरगुरुदिवसे शङ्करक्षे दशम्याम् ।
चक्रे जाम्बूनदीयैर्गुह्यतरकलशैर्भास्वरैरेकविंश-
नेपालक्षोणिपालः प्रथितः भुजबलौ भूवर्जतन्मठस्य ॥

(ततः परिकरैः समं राजा विहिंसितः सरति)

पटाक्षेपः

इत्यष्टमदृश्यम्

कवीन्द्रः प्रतापमल्लः

नवमदृश्यम्

(सुविद्यातनामा बहुविधभाषाविदयं कवीन्द्र इति-
सुपदवीभाक् प्रतापमल्लो राजाधिराजः) अस्य शा-
सनकालो वि. सं १६९८-१७३१ यावत् ।
दृश्यमिदं हनूमदङ्कितप्राचीनराजभवनान् काष्ठमण्डप-
नगरमध्यस्थात् तदन्यात् स्वयम्भू-अनन्तपुरस्थात्तथैव
पशुपतिमन्दिरशान्तिपुरस्थाश्चेतत्तदभिमिलेखाद्
गृहीतम् ।)

(ततो विदृश्यते सुप्रसिद्धमुपयुक्तराजभवनम्
यत्सभायां सस्विताः सन्ति बहवो विद्वांसः । ये
नाम तदानीन्तने समये बहुविधभाषाविदस्तत्रेपु
गन्त्रेषु च लेखप्रतिष्ठाः संस्कृतसंस्कृतिरक्षणादिपु
सर्वथा हुतात्मान एवासन् । त एव परस्परं संभाष-
माणा दृश्यन्ते ।]

एकोबुधः भो भो पूज्या विद्वांसः किमेतत् ?
कथमेतत् ? सुगृहीत नामधेयेन कवीन्द्रेण
राज्ञा प्रतापमल्लेन कारितेऽपि दुर्भिक्षानां -
वृष्टिर्न वारणनमिति सद्यज्ञे किमर्थं
वृष्टिर्न वजाता ? किमथ च देवोऽपि क्रु-
द्वोऽस्मान् प्रतीतिमहान् विस्मयोऽस्माकं
कृते दधतेतराम् ? ।

अन्योबुधः - सत्यं भवत्कथितम् । अत्र ताः सर्वे-
ऽप्यस्मदादयः प्रजागणा अनावृष्टिजन्यसं-

नेपालेश्वरगौरवम्

कण्टानुभवभृशं पीडिताः स्मः । न च
जानीमहेऽतः परं समयोचितं स्वकृत्य-
मपि । विफला एव सञ्जाता अस्माकं
ते मन्त्रतन्त्रप्रयोगा अपि

(तावदेव नेपथ्ये श्रूयते)

नानागुणाधारधामाधिपधामघोरसङ्गर-
दुर्धरद्विपद्युथपतिपादोद्धूतधूमाकारधूलि-
धूसरितिदिक्खण्डलाताड्यमानकोटिकोटि-
दुन्दुभिदोदोङ्कोरप्रलयगजन्द्वाराधरध्वान-
ध्वनितदिक्खण्डलाखण्डलनिजयशष्वण्डीकृत
श्रीकण्ठहर्म्यचन्द्रमण्डलरिपुमुण्डमण्डलखण्डन-
प्रचण्डकाण्डमण्डितकोदण्डालङ्कृतकृतभुज-
दण्डदानसन्तानसन्दानितगुणिगणगायमाना-
नवद्यगद्यपद्यादिविविधकाव्यकरणचातु -
रीधुरीणसततकृतमीमांसान्यायपातन्जलवे-
दान्तवैशेषिकव्याकरणकाव्यकोषालङ्कारा-
दिसकलशास्त्रानुसारेण सुगतमत विनोदि-
तान्तकरणशितिकण्ठभालनयनसमुत्थ -
बालवह्निभष्मीभूतस्मरणानुत्सुककरणसुन्द-
र श्रीध्रीध्रीपशुपतिपादपाथेजपरागरागि -

कवीन्द्रः प्रतापमल्लः

तथीमन्मानेश्वरीष्टदेवतावरबन्धप्रसाद -
 देदीप्यमानरघुकुलतिलकहनूमद्वज-
 नेपालेश्वरमहाराजाधिराजभूपकेसरी-
 श्रीश्रीकविन्द्रव्यप्रतापमल्लदेवः समा -
 गच्छति ।

(ततः प्रविशति तथा प्रशंसितो राजा प्रतापमल्लः
 स्वैः परिकरैः समम् । सर्वे सभासदः स्वासना-
 दुत्पाय समकाष्ठमेवाऽभिषादनं समपयन्ति)

विजयतां विजयतां महाराजाधिराज
 इति ।

राजा- (किञ्चिच्छिरोनमनपूर्वकम्) अभिवाद्यन्ते
 विद्वदगण्या अत्रत्याः सर्वेऽपि श्रीमतां
 तत्रभवतां चरणधूलिग्रहणं कशरणैरस्माभिः ।

(सर्वेऽपि सभासदो विजयो भवतु भवतां महारा-
 जाधिराजानामिति सश्रद्धं व्यहरन्ति)

विविदिषुरस्मि । तत् पृच्छामि का
 वार्तेति ?

एको विद्वान्- (साञ्जलिबन्धम्) वार्ता राजाधिराज !

सर्वेऽपि प्रजाजनाः विशेषतोऽनावृष्ट्या-
 दुर्भिक्षवृद्ध्या च ।

नेपा लेश्वरगो रवम्

राजा (दुःखोच्छ्वासं त्यजन्) एतदर्थन्तु संप्राप्तम-
वत्साहाय्येन मया बहुविधाः सद्यज्ञाः
सम्पादितास्तथापि किमर्थं वृष्टिर्नजा-
यते ? किमर्थं वा देवो नाऽभिवर्षति ?
महत्खेदकरोऽयं विषयः । किमत्रकृत्य-
मस्माभिः ?

विदूषकः (दुःखं प्रकटयन्) न वयं तन्नि रसनोपायं
च सम्यगवगच्छामः ।

(तावदेव नेपथ्यतो ऽ नावृष्टिजन्यदुःखसमुत्थः
प्रजाभिः कृतो हाहाकारः श्रूयते । श्रुत्वैवा ऽ मुं-
पाश्वंस्यं परिचरं सम्बोध्य)

राजा भद्र ! गच्छ बहिस्तावत् । किमर्थोऽयं-
कोलाहल इत्यवधार्य शीघ्रमागच्छ ।

भद्रः (हस्तीवद्वा) यदाज्ञापयति महाराज ! (इति बहिर्नि-
सृत्य पुनः प्रविश्य साञ्जलिबन्धं विज्ञापयति)

राजाधिराज ? अनावृष्ट्युपहता
वयं शरण्यमेकमेव महाराज

ब्रूमहेत्रा यतामस्मान् दुर्भिक्षाद् -
स्मादिकथयन्ति प्रजाजनाः । (इति विरमति)

राजा (सोद्वेगम्) धिक् कष्टम् ! एतादृशप्रजा -
दुःखनिवारणार्थं बद्धपरिकरे मयि राज-

कवीन्द्रः प्रतापमल्लः

निविद्यमानेऽपि प्रजारेतद्विश्वं दुर्भिक्षमभितो

जगद्वाधते? इत्ययमेव महद्दुःखस्य विषयः॥

विदूषकः (सोल्हासम्) मा भूविबिलद्यमानमनाः प्रियवय-

स्य! सञ्जातः सञ्जीतोऽस्माकं भाग्यो-

दयः। यन् मन्मानसे स्फुरितोऽयं वि-

चारः। तदत्र सर्वे संभ्यवरैः श्रोतव्यं

यदहं ब्रवीमि। सभ्याः? शान्तिपुरस्थ-

गुहाभवने विशेषतोऽन्धकारमय्यां सुदीर्घा-

यां भूभौ संभूयतेऽस्माभिः। सर्वेऽपि

चास्मद्देशीयैः पुरातनैस्तान्त्रिकमान्त्रिकै-

विद्वद्भिः स्वमन्त्रशक्त्या कद्रुसुतान् ना-

गान् ससाहूय मुग्धानुज्ञाभितफणान् वि-

ध्याय च तान् सूक्ष्मभागैश्च चच्छिरोभ्यः

प्रक्षोभितधारा निष्कास्य लिखितानि नव-

विधौ। तेषु स्फुटतत्रैताऽधुना यावत् सन्तीति।

तेष्वेव दुर्भिक्षानावृष्टिनिवारणोपायास्त-

दर्थयज्ञसम्पादनविधयश्च सुस्पष्टं लिखिता-

विद्यन्ते। तदस्मिन् विषयेऽधुनैव विहितनि-

र्णयैर्मन्त्रिण्यस्माभिरिति सदीर्घविचारः।

राजा (सन्त्यान् प्रत्यु-मुखीभूय) श्रुतं भवद्भिः -

रस्सन्निवृत्तं य कथनम्? किमेतत्

नेपालेश्वरगौरवम्

नेपालेश्वरगौरवम्

सत्यं ? यदि तथ्यं मन्यन्ते तत्रभवन्त-
श्रेयः आगच्छन्तु साधका मान्त्रि-
कास्ताम्रिका विद्वत्प्रवरा । मन्त्रयन्तु
चान्योन्यं विचार्य यद्युक्तं भवेत् तत्सत्-
कार्यकरणायादिशन्तु मह्यम् ।

(ततो राज्ञा षाजानुसारं तथा प्रस्तुताः सुप्रसिद्धा
विद्वांसोऽपि आगत्य किञ्चित्क्षणं परस्परं सम्मन्य रा-
जानं सहर्षं विज्ञापयन्ति ।)

विद्वांस- (सर्वं एकमुखेनैव) सत्यं महाराजाधि-
राज ! तच्छ्रूयताम् मखनवहालस्थान-
गुभाजूपभृतीन् स्वयम्भूसमीपस्थान्
“ बाँडा ” इत्युपनामधारिणस्तान्त्रिकान्
साकं नीत्वा श्वान् प्रविशतु तावत्तस्यां
गुहायाम् । ततस्तत्पुस्तकमादाय सर्वप्रथम-
मन्त्रागन्तव्यं तत्रभवता महाराजेन । तदन्त-
रमेव दृष्ट्वा च तत् तत्र लि-
खितं यथा सर्वं कार्यजातं यथाविधि क-
रिष्यामोवयम् ।

राजा- प्रजाहितार्थमवश्यमेवाऽहं तथाकरिष्यामीति
मे मतिः योऽहम् (सोल्लासमघस्तनपद्यमेकं
सलयं गायति)

कवीन्द्रः प्रतापमल्लः

शस्त्रे शास्त्रवरे सदा सुखकरे सङ्गीतविद्यावरे
सानन्दं किल केलिकर्मकुशलव्यापारकण्ठीरवः ।
स्वर्गेश्वरमितले तथा दशदिशां प्रान्ते गिरौ कानने
कोऽप्यस्तीति निगद्यते मम समो राजेन्द्रचूडामणिः॥

तद् गच्छामस्तावदधुना कार्यं —
सिद्धचर्यम् ; (इति राजा शान्तिपुरमभिगच्छ-
ति । सर्वेऽमुगच्छन्ति ।)

(ततो नेपथ्ये गीबमानानि पद्यानीमानि श्रूयन्ते)
वृष्टिनि वृष्टिभवेक्ष्य सुयुक्तं
साधकगणमाहूय मयोक्तम् ,
शान्तिपुरात् कुरु साधक !

यत्नं झटिति समानय पुस्तकरत्नम्
तेन तथैव कृतं कलिदोषात्
पुस्तकमन्यमभूत् किल मोहात्
पश्य पुनः स्वयमेव ग्रहीतुं
तत्र मनो विदधे खलु गन्तुम् ॥

नेपाले समस्तेऽस्मिन्
वसुह्वयमुनिभिः संयुते कृष्णाक्षे
चापाढेवै चतुर्था

शतभिषसहिते शोभने योगराजे ।

पेपाकेयरगोरव

बारे बाचामधीशे

अजिअधिरकृतं चित्रकं श्रीकवीन्द्रं
दृष्ट्वा ऽ नावृष्टिमुग्रामकृतबहिरहो !

शान्तिपूराभिधानात् ॥

तस्मिन् काले सुकाले

सकलजनमनोल्लासिनी बा. रूपी

जाता वृष्टिः समन्ताद्विमलतरवरे

भूतले सारभूता ।

कृत्वा तत्कर्मचोग्रं

विषिधविधहितं स्वप्रजारण्यार्जं

राजेन्द्रः श्रीप्रतापो बुधजनसहितः

आजिभिर्मोदमाव ॥

(इति पुप्रसिद्धकर्मणा ऽ नेन राज्ञा तत्सुमिक्ष-
प्रभावात् सुदुर्गंतुलादानं कृत्वा तत्स्मृत्यर्थं भगवतः
पशुपतेर्मन्दिरस्य दक्षिणद्वाराग्रभागे द्वौ शिलास्तम्भौ
कृष्णतरो समुच्चो स्निग्धौ च संस्थापितौ दृश्येते ऽ
धुना यावदपि ।)

पटाक्षेपः

इति नवमदृश्यम् ।

दशमदृश्यम्

मल्लनरेखोऽयमपि श्रीभूपालेन्द्रमल्लः । अस्य शास-
नकालो वि. सं. १७४४-१७५४ यावद् दृश्यते ।
दृश्यमिदं माजुदेवलाभिधेयात्तन्निमित्तमन्दिराद् गृही-
तम् । तल्लेखावारितञ्च ।

(ततः प्रविशति वृद्धब्राह्मणरूपः कञ्चुकी स्व-
दक्षिणहस्तेन यष्टिमण्डलम्ब्य)

कञ्चुकी- (किञ्चिदग्रे गत्वासम्यानवलोक्य)

हाधिक ! जीवनं प्रायशः सर्वमपि मया
स्वपरिजनोदरपरिपूरणार्थव्यर्थीकृतम् ।

को वा नाम मूढतमो भवेदन्यो
मादृशः ? आत्मघाती च । किं

तदात्मतत्त्वम् ? का वा आध्यात्मवि-
द्या ? कथं वा सा विज्ञायते ? इति तु

मया कदापि नैव विचारितम् । का वा
गतिर्भवेदन्ते । मादृशस्य मनुष्यहतक-

स्य ? अथवा यद्वातद्वा भवेत् , कोऽत्र
विचारो ऽ धुनेवा ऽ ज्ञाततत्त्वा यामस्या-

मध्यात्मविद्यायाम् । सत्यमाह नाटकस्या-
स्पलेखकः कविःस्य निर्मिते नाचिकेतसा-

मित्राने सं कृतमहाका व्यस्यष्टमसर्गे

(रुस्पष्टं तत्रत्यं श्लोकममुं गायति)

नेपालेश्वरगौरवम्

श्रुत्वाप्येनां तेषु केचित् कथञ्चित्
 भोगैस्तैर्तदूषिता हन्त ! चित्ते ।
 तां विन्यस्तुं ज्ञातुमस्याः रहस्यं
 नैते तुच्छाः शक्नुवन्तीह तस्मात् ॥
 भास्तां तावत्प्रकृतमनुसरामि । भो-
 भो सभ्यवरा विद्वत्प्रवराः श्रूयन्ताम्! अ-
 धुनाऽयं वसद्गुणाजितामित्रो विश्वामि-
 त्रोरारा भूपालेन्द्रमल्लः समायाति स्वनि-
 मितमन्दिर स्थभगवद्दर्शनार्थम् ।

(तदैव प्रविशन् दृश्यते तथासंस्तुतो राजायुवरा-
 जेनभाष्करमल्लेन समं गात्रसंरक्षिभि रनुचरैरनुगम्य-
 मानः)

राजा

(भगवतो मन्दिराग्रभागमाश्रित्यसाञ्जलिवन्धं सुप्र-
 सिद्धं प्राप्तनमहाकविरचितं श्लोकममुं-

मन्दारमालाकुलितालकायै

कपालमालाङ्कितशेखराय ।

दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय ।

नमः शिवायै च नमः शिवाय ॥

समुश्चायै सभक्ति नमस्कारान् समर्पयति । (युवरा-
 जमवलोक्य) किं भो युवराज ! काचिज्जिज्ञासा-
 वर्तते ?

राजाभूपालेन्द्रमल्ल

युवराजः- (स्वशिरोमन्) तातपाद ! भगवतो भवा-
नीपतेः पूजाक्रमं विविदिषुरस्मि । तमेव-
तावदुपदिशन्तु पूज्यपादाः ।

राजा- (सस्नेहम्) तदवहितोभव
युक्तं शुद्धासनमधिवसन् भूतशुद्धिनिजाङ्गं
कुर्वन् प्राणानपि विमलधीः स्थापयन् हृत्सरोजे ।
देवंध्यात्वा त्रिभुवर्षाणि चित्तजातोपचारै-
रभ्यर्च्यं तं बहिरपि तथा पूजयेद् भक्तिभावात् ॥
तदागच्छ । गच्छामस्तावत् । (इति तत्स्कन्धे
भुजं संस्थाप्य मन्दिराद्वह्निः सरति ।)

पटाक्षेपः

इति दशमदृश्यम्

एकादशदृश्यम्

(मल्लनरेशोऽयं भूपतीन्द्रः । अस्य शासनकालो
वि. सं. १७५३ - १७७६ यावत् । अनेनैव राज्ञा
विनिर्मितं पञ्चपञ्चाशद्गवाक्षपरिपूर्णं राजभवनं भक्त-
पुरनगरमध्यमधुना यावद् विद्योततेतराम् ।)

ततः प्रविशति स्वमहिष्यादिभिः परिवृतो
राजा भूपतीन्द्र मल्लो भगवतो नृत्येश्वरस्य दर्शनार्थं
तत्रत्यसुशोभनमन्दिरे ।

राजा- देवि ! पश्य तावद्भगवतो नृत्येश्वरस्य
प्रोज्ज्वलत्स्वरूपम् । स्वभक्तानुकम्प्यसौ
भगवान् विशेषतोऽस्मासु कृपां करोति ।
तत् क्षणम् । यावदहं श्लोकममुं समु-
च्चार्य प्रणमामि जगदीश्वरम् ।

(इति सःञ्जलिबन्धं सुस्पष्टं सलयं स्तुवन्
गायति ।)

रङ्गत्प्राङ्गण चण्डताण्डवपटुः

प्रत्यूहसंधं मुहु-

निष्ठन् विश्वहिते रतोगिरिसुता

देहार्द्धभाक् सर्वदा ।

भूपतीन्द्रशल्लः

ताराधीश्वरखण्डभव्यतिलकः

सूर्यरकुःदप्रभः

स्फूर्जत्पन्नगहारकङ्कणकरो

नृत्येश्वरः पातु वः ॥

(इति महाराजोपचारः सभक्ति पूजां विधाय भ-

गवतो मन्दिराद्वर्हिनिःसरति । सर्वे ऽपि वसं

निर्गच्छन्ति ।)

पटाक्षेपः

इत्येकादशदृश्यम् ।

द्वादशदृश्यम्

अयमपि मल्लनरेन्द्रालङ्कारश्रुतो रणजिन्मल्लः ।
अस्य राज्यशासनकालो वि. सं. १७७९-१८२६
यावद् दृश्यते ।

(दृश्यमिदं तद्रचितजलशायोविष्णवादि सृष्ट्युपा-
स्यानग्रन्यतोगृहीतम् ।)

(ततः प्रविशति राजा रणजिन्मल्लः स्वकु-
लपुरोहितादिभिः साकम् । पुरो दृश्यते भगवतः
शूळपाणे मन्दिरं तदन्तविराजमानं भगवत्स्वरूपञ्च)

पुरोहितः- (सस्मितम्) धन्यो महाराजः । यन्मीत्या
स्वप्रजाननमतोनुरागिण्या रीत्या च स-
नातनधर्मपरिपालनसंबर्धनानुगतया सर्वे
ऽपि विषयस्था भृशमाल्लादिताः ।

राजा- (सखेदम्) यन्मया चिन्तितं विषयेऽस्मिन्
मदीयाभिधे ऽ मुकेऽमुके क्रियाकलापे व्यव-
हारेऽपि तदन्यतम इत्यमित्थं करोमी-
ति तदनुष्ठानं कर्तुं नाहं समर्थः प्राभवं
तावदनेकैः कार्यातिपातैरुपस्थितविघ्नैश्च
निरन्तरमाहन्यमानः सन्तीतिमग्नमनाः
सञ्जातोऽस्मि । पुरोहितप्रवर ! तदन्नभ-

राजा रणजितमल्लः

वद्भिरपि विचारणीयं यद्भवन्तस्तु वि-
शेषेणाऽस्माकं पुरोहितकर्तार एव ।

पुरोहितः- महाराज ! यथाबुद्धि सुविचार्य विज्ञाप-
यिष्यामि ।

(इत्युभौ तत्रैवेतस्ततो भ्रमन्तौ भगवन्मन्दिरसमीप-
मागच्छतः । यत्र राजा स्वमुखेनैव स्वरचितजलशा-
यिविण्णवादिसृष्टचुपाख्यानानामकग्रन्थस्थमेकमात्रं पद्य-
मिदं सलयं सुस्वरं पठति ।)

सानन्दं चन्द्रमौलिः सुरनिवहनुतश्चन्द्रखण्डावतंसो
हिण्डीरस्तोमगौरो रविशशिहुतभुग्लोचनो विश्ववन्द्यः ।

त्रैलोक्यत्राणदक्षः सुरनगरसरिन्मौलिदेशे दधानः
पार्वत्याऽऽश्लिष्टदेहः कणिपतिवल्लयः पातु वःशूलपाणिः ॥

(ततः शनैः शनैर्मन्दिराद्वहिनिःसरति)

पटाक्षेपः

इति द्वादशदृश्यम्

त्रयोदशदृश्यम्

प्रस्तूयमानो ऽ सो राजा प्रबोवचन्द्रोदयनाटकारो-
मल्लमवंशावर्तसो जगज्जयमल्लदेवः, अस्य शासनकालो
वि . सं . १७७९-१७९० यावत् ।

(दृश्यमिदं तन्निमित्तनाटकत एव गृहीतम् ।
नाटकस्याऽस्य केवलं सूत्रधारोक्तिरेव दर्शिता वर्तते।)
(ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः - आज्ञप्तो ऽ स्मि महाराजेन जम्बूद्वीपा-
धिष्ठितसकल राजचक्रचूडामणिमञ्जरी-
विराजितचरणकमलेना ऽ गणितगुणगण -
गरिमगम्भीरमहिभरस्नाकरनिरवधिवि -
तन्यमानवितरणसन्तानजनितयशः स्तो -
मसोमेना ऽ नेकविबुधसंगशास्त्राम्बुधिमन्थ-
नोपाजितज्ञानचन्द्रेण पुरहरमुरहरहररम -
णीचरणपरिशीलनैकचित्तेन तरणिकुलज
लविकौस्तुभायमानहनुमद्वजेन श्री श्री
श्री श्रीयुतजगज्जयमल्लभट्टारकेन नि-
खिलसुरासुरमुकुटमणिमञ्जरीविराजित -
चरणपङ्कजस्य सुरणदीसंशोभित पिङ्गज-
टाभाश्वरस्य श्री श्री श्री पशुपति भट्टार

कस्य यात्राप्रसङ्गेन दिगन्तवासिनो विबु-
धास्तपस्विनोवेदान्तिनश्च समागताः ।
इदानीं वयमपि कृतकृत्याः । यतः -
हत्वा बलेन समरे परिपन्थिबगं
यज्ञं विधाय विविधं परिपूजनञ्च ।
प्राप्तोऽस्मि शैलशिखरे सुखदं सुराज्यं
नातः परं किमपि मे करणीयमस्ति ॥
तदस्मत्कृतमभिनयं प्रबोधचन्द्रोदयनाम-
नाटकमभिनेतव्यं भवद्भिरिति ।

(इतिमात्रं संसूच्य बर्हिनिः सरति ।)

पटाक्षेपः

इति त्रयोदशदृश्यम्

चतुर्दशदृश्यम्

शाहवंशीयानां वर्तमानबैपगलनरेन्द्राणां प्रतिष्ठापको
दृढस्तम्भरूपोज्यं गृहीतनामा पृथ्वीनारायणशाहवर्मा
विशेषतो विभिन्नराज्येषु विभक्तावस्थस्य तात्का-
लिकनेपालस्यास्यैकीकरणे संप्रदत्तमनोवर्मा पवित्र
कर्मा च दरीदृश्यते । अस्य शासनकालो वि . सं.
१७९९-१८३१ यावत् ।

(दृश्यमिदं तन्निर्मित " व्रतरत्नमाले "
ति ग्रन्थगुद्वृतम्) ततो दृश्यते चतुर्दशशस्त्रनिष्णातं
विद्वद्द्वन्दं पुरतः शोभमानम् । तथैव परस्परं कृता-
नेकवार्ताः विद्वांसश्च दृश्यन्ते

एकोविद्वान्- भो भो विद्वद्वराः ! पृथिव्यां नारायण-
समेन राजा पृथ्वीनारायणेन वयमद्याऽत्र
किमर्थमाकारिता इति न जानीमः ।

अन्योबुधः- यस्य कस्यापि विषयस्य निर्णयार्थमेव
भवेदिति तु तर्कयाम एव । अस्माकन्तु
कार्यमेवैतत् ।

(तावदेव नेपथ्यतः श्रूयन्ते चेमानि वाक्यक-
दम्बानि प्रस्तुतोऽयं पृथ्वीनारायण इव पृथ्वीनारा-
यणो राजाधिराजः स्वपुत्रेण युवराजप्रतापसिंहेन
सहैवेत एवागच्छति । तद्भवद्भिः सम्यवरैः संप्रदत्ता-

पृथ्वीनारायणशाहः

वधानैर्भाव्यम् ।]

ततः प्रविशति तथासंस्तुतो महाराजाधिराजः
पृथ्वीनारायणः समं युवराजेन , स्वप्रधानकाजीति
पदभाजा वंशराजेनपाण्डेयेन च ।

सभासदः— (स्वासनेभ्यः समुत्थाय) विजयतां शाहवं—

शावतंसो महाराजाधिराजः ।

पृथ्वीनारायणः(भूमावेव सुसज्जितं सिंहासनकल्पं शुभास्तरणमबङ्कुर्वन्)

उपविशन्तु सर्वे विद्वांसो भवन्तः । धन्यो

ऽहम् ! यद्भवद्भिरित्थं शुभाशीर्वादो

दीयते [युवराजमपि स्वनिर्कटसंस्थापितासने

स्वसम्मुखीकृत्य स्थापयन्) तद् विनिवेदयामि

विद्वद्वृन्दं मया शिवरात्रितिथिनिर्णय इत्थं

क्रियत स्म । तदत्र श्रीमतां विद्वत्प्रवरा-

णां को वा विचारः ! मदीयो निर्णयो

वा कीदृशः समजनि ? प्राक्तनानां

विद्वद्वराणां विषये ऽस्मिन् को वा वि-

चारः ? शुद्धतमः शास्त्रीयश्च ! तं स्वकृ-

तनिर्णयरूपं भवतां पुरः स्थापयामि पुत्र-

मसुं [हस्तेन युवराजं निर्दिश्य] शिष्यकल्पं

नेपालेश्वरगौरवम्

विभाव्यैतस्य ज्ञानलाभायैवोपदेश रूपेण
वक्षि विचाराविरुद्धे भवद्भिरप्यत्र स्व -
स्वीकृतिर्देया । नो चेत् तत्सत्स्वरूपं यथा-
शास्त्रं विविच्य सत्यं निर्देशनीयम् ।
शिक्षयितव्यश्चासीजनः ।

समासदः-

कथयन्तु राजाधिराजाः सर्वप्रथमं शृणु
मस्तावत् ।

(तदैव नेपथ्ये गीयमानो ऽ वस्तनः श्लोको-
विश्रूयते)

जित्वा बलेन करदीकृतसर्वराजः

सिंहासनोपरिनिविश्य विराजमानः ।

आसीनमन्ति पुरतो ऽ वक्षिपालपृथ्वी-

नारायणः सुतमुवाच हिताय वाचः ॥

(ततो राजाधिराजः स्वपुत्रं युवराजमुद्दिश्य सुस्पष्टं
व्याहरति सम्मानामभिमुखीभूयाधः स्तनान्-
श्लोकविवहान् -

कृष्णे सती तपसिमासि चतुर्दशी तु

व्याप्ता निशीथमुभयत्र तु सा सपूर्वा ।

नो चेद्द्वयोरपि तदा तु भवेत् परैव

पृथ्वीनारायणवाहः

मुख्यो निशीथसमयः शिवपूजनादौ ॥
 स्याच्चेत्प्रदोषसमये दिवसद्वयेऽपि
 पूर्वेनैव यदि वैकृदिनेऽपि वा स्यात् ।
 भौमेऽथवा शशिनि चार्कदिनेऽपि वा स्याद्
 योमे शिवे सुत ! यदीयमतिप्रशस्ता ॥
 नित्यापि सम्भवति वत्स ! सते मुनीनां
 काम्याऽपि सा शिवनिशार्चयितुर्जनस्य ।
 संपूज्य गन्धकुसुमाक्षतविल्वपत्रै-
 र्भक्त्या शिवं सुतोऽसि मारणीयम् ॥
 कृष्णाखिलार्चनविधौ वृषवाहनस्य
 तावद्भुवेदितरकर्मणि सा सपूर्वा ।
 शुक्ला परा सुत ! कदापि न माक्षिकस्या-
 स्वादो नृणां हितकरो हि चतुर्दशीषु ॥
 (सम्यानवलोक्य निर्णयोऽयं मदीयः कोवा
 भीमतां विद्वद्द्वौरेयाणाम् ? भवद्भिः किं
 वाऽभिधीयते विषयेऽस्मिन् ? निः
 शङ्कं कथनीयम् ।

नेपालेश्वरगौरवम्

सभ्याः— (परस्परमभिसंमन्त्र्य समकालमेव)

श्रेष्ठतमो ऽ यं भवद्विचारो राजाधिराज !

मान्यो ऽ सौ निर्णयो ऽ स्माकमपि ।

सुष्ठु ! सुष्ठु !!

पृथ्वीनारायणः—(कृतज्ञताप्रदर्शनमुद्रामभिनीय)

तद्वन्योऽस्मि । गच्छामस्तावत् । वि—

सजिता भवतु सभाचैषा ।

(इति सर्वे गच्छन्ति)

पटाक्षेपः

इति चतुर्दशदृश्यम्

पञ्चदशदूयम्

अयं पूर्वप्रस्तुतपृथ्वीनारायणज्येष्ठपुत्रः संस्कृतविद्वान्
शाहवंशावतंसो राजाधिराजः प्रतापसिंहशाहः । अस्य
शासनकालो हि. सं. १८३१-१८३४ यावत् ।

(ततो दृश्यते पुरतो विद्वन्मण्डली विराज-
माना । तदग्रे च नेपालेश्वरः प्रतापसिंहः सिंहा-
सनस्थे हस्ताब्जाम्बां स्वरचितपुरश्चर्याणं वग्रन्धरत्नं
विगृह्य सभासम्मुखं किञ्चिदभिशोषमाणः ।

प्रतापसिंहः विद्वांसः ! मया विनिमित्त विशेषतः स-
माप्तप्रायं शास्त्राध्ययनजन्यसत्प्रयाससिद्धं
ग्रन्थरत्नमिदं पुरश्चर्याणं वाभिधानामति
तु भवद्भिस्त्वगतपूर्वमेव । तस्यैव कश्चि
दंशमात्रं श्रावयामि भवद्भ्योऽहम् ।
तदत्र विद्वत्प्रवरैर्विशेषण तान्त्रिकैर्बुधैर्मा -
न्त्रिकैश्च षणमात्रं संप्रदत्तावधानैर्भाष्यम् ।
मन्त्रदानप्रक्रियेयं गुरुशिष्ययोः प्रदाना-
दान वैषयिकी ।

ततः शिष्यः समुत्थाय धौतवास-
सी परिधायाचम्य गुरोः सन्निधौ तदा -

नेपालेश्वरगीरवम्

ज्ञया पूर्वाभिमुख उत्तराभिमुखो वा आसन
 उपविशेत् । ततो गुरुरात्मनः सकाशात्
 तद्देहे संक्रान्तां देवघ्नां विचिन्त्य तयोरैक्यं
 विभाव्य गन्धपुष्पादिभिः संपूज्य मन्त्रं
 दद्यात् । तद्यथा- अमुकदेवतामन्त्रमहं
 ददामीति प्रतिज्ञां श्रावयन् गुरुः शिष्य-
 हस्ते जलं दद्यात् । ददस्वानुग्रहपूर्वकमिति
 शिष्यो वदेत् । ततो गुरुः शिष्यस्य शि-
 रसि हस्तं दत्त्वा देवमन्त्रमष्टोत्तरशतं
 प्रजप्य दक्षिणकर्णे त्रिवारं मन्त्रं श्रावयेत् ।
 स्त्रीशूद्रयोस्तु वामकर्णे मन्त्रं कथयेत् ।
 जलदानपूर्वकमन्त्रदानं ब्राह्मणमात्रविषय-
 कम् । तदितरेभ्यस्तु तद्विनैव मन्त्रं
 दद्यात् । ततो गुरुर्ज्योतिर्मयीं वि-
 द्यां स्वतः शिष्यतनुं प्रविशन्तीं विचिन्त्य
 नमस्ते षण्णवन्नाथ ! शिवाय गुरुरूपिणे ।
 सर्वदेवस्वरूपाय सर्वमन्त्रमयाय च ॥

राजाप्रतापसिंहः

घोरान्मृत्युमहापाशान्मोचितः कृपया त्वया ।
 त्वत्प्रसाददहं नाथ ! कृतकृत्योऽस्मि सर्वतः ।
 इति स्तुत्वा गुरुचरणयोर्दण्डवत् पतित एव
 क्षणं तिष्ठेत् । ततो गुरुः-
 उत्तिष्ठ बत्स ! मुक्तोऽसि सम्यगाचारवान्भव ।
 कीर्तिभीकान्तिमेधायुर्बलारोग्यं सदाऽस्तु ते ॥
 इत्युक्त्वा शिष्यमुत्थापयेत् ततः शिष्यो-
 गुरुदेवमन्त्राणामैक्यं विभाज्य गुरोराज्ञया
 तत्सन्निधात्रेवतन्मन्त्रमष्टोत्तरशतं ज-
 पेत् । ततश्च वित्तशठचं विहाय
 सर्वस्वं तदर्थं वा गुरवे दक्षिणां दद्यात् ।
 तत्र संकल्पः । कुशतिलजलान्यादाय-ॐ
 अद्येत्यादि अमुकगोत्रप्रवरोऽहममुकनामा
 कृतैतदमुकदेवतानन्त्रग्रहणप्रतिष्ठार्थमिमां
 दक्षिणाममुकगोत्रायामुकनाम्ने श्रीगुरवे
 संप्रददे । एवं ब्रह्मप्रतिनिधिविप्रायाऽन्येभ्य

नेपालेश्वरगीरवम्

ऋग्विद्भ्यश्च गोभूहिरण्यवासो ऽ लङ्कारा-
दिद्व्याणि दद्यादित्यादि । ततः पू-
जोपकरणसहितं मण्डपञ्च गुरुहस्ते प्रति-
पादयत् । तदत्र कथयन्तु भवन्तु कीदृ-
शः सञ्जातः ? (इति विरमति)

समासदः (एकमुखेनैव) समुच्चतोऽयं विधिः । सुष्ठु
तथैव सुशोभनञ्च । धन्यो भवान् यो
ऽ भूतपूर्वो विद्वान् सञ्जातः शाद्व-
शेऽस्मिन्

प्रतापसिंहः (कृतज्ञता प्रकटयन्) भवन्तो विद्वांस एत-
दर्थमेव मयाकारिताः कष्टं प्रापिताश्च ।
तदधुना विसृज्येमां विद्वद्गोष्ठौ गच्छा-
मस्तावत् कार्यान्तरसाधनायम् ।

[इति सर्वे निः सरन्ति]

पटाक्षेपः

इति पञ्चदशदशमम्

षोडशदृश्यम्

रणवहादुरशाहोऽयं । तदुत्तराधिकारी शाहवंशीयो
नरेशः अस्यापि शासनकालो विं. सं. १८३४-

१८५५ यावत्

दृश्यमिदं तन्निमित्तजालन्धरोपाख्याननामका-
न्नाटकाद्गृहीतम् । परं केवलं सूत्रधारवाक्यविन्यास-
मात्रमवलम्ब्य निर्देशितञ्च ।)

(ततः प्रविशति सूत्रधारः)

सूत्रधारः-

देशदेशान्तरादागतानां निखिलविद्यावतां

श्री ३ ज्योतिर्लिङ्गपशुपतीश्वर श्री ३
गुह्येश्वरीधात्राप्रसङ्गेन संमिलितानां
रसिकवतां मनोऽनुरञ्जयता मभिनव
नव रसरुचिरैः कान्तिपुराधिश श्री श्री
श्रीमन्महाराजाधिराज रणवहादुर शाह-
कारितजालन्धरोपाख्याननाटकप्रबन्धैः ॥

इति श्रीमन्नटनायकावतारज्योतिर्लि -
ङ्गपशुपतीश्वर नटेश्वरी श्री ३ गुह्यका-
लिकापादारविन्दमकरन्दामोदसन्दोहानन्दि-
तान्तकरणमिलिन्दगिरिराज चक्राधी-

नेपाश्वरगौरवम्

श्वरनिखिलराजन्यकुलमौलिमुकुटमणि -
मञ्जरीसाम्राज्यमानपादपीठ कविशेषर
श्रीमन्महाराजाधिराज रणवहादुर शाह-
देव विरचिते जालन्धरोपाख्याननाटके
षष्ठोऽङ्कः ।

(इतिमात्रं संसूच्य वहिर्गच्छति)

पटाक्षेपः

इति षोडशदृश्यम्

सप्तदश दृश्यम्

प्रस्तूयमानो ऽ सो नरपतिर्गीर्वाणयुद्धवीर वि-
क्रमनामाऽपि शाहवंशमणिः संस्कृतविद्वांश्च । परन्तु
दुर्भाग्यवशादत्यल्पे वयस्येव राजसिंहासनमलङ्कृत्य
युवावस्थायामेव लोकान्तरं गतः । अस्य शासनका-
लोऽपि वि. सं. १८५५-१८७३ यावत्

(दृश्यमिदं तद्रचितसत्कर्मरत्नावलीतिनाम-
काद् ग्रन्थरत्नादुद्धृतम् ।)

तत्र सर्वप्रथमं दृश्यते राजसभाराजपरिकरैर्विद्व-
द्भिश्चान्यैः सभासद्भिः सुशोभिता । यस्या अव्यक्त-
पदमलङ्ककुर्वाणो नृमणिगीर्वाणवीरविक्रमो दृष्टिपथ
मायाति

गीर्वाणोराजा (पूर्वप्रसङ्गोपात्तां शुद्धिनैमित्तिकां वातमिनुसृत्य)
सख्या ! बाह्या शारीरिकी शुद्धिः
पञ्चमिर्भूतैः पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशादि-
भिः सञ्जायते । इत्यत्र तु न केषाञ्चि-
दपि मतभेदः । तत्र विशेषतो मलापह-
रणे सर्वोत्कृष्टस्य जलतत्त्वस्यैवावश्यक-
ता । तदभावेऽलाभे वा क्रमशो सृत्ति-
काशुद्ध्यादीनां सार्थकता दृश्यते ।

नेपालेश्वरगौरवम्

तच्छीघ्रं पवित्रं जलमेव दृश्यते ।
 अस्मद्देशे यत्र कुत्रापिनिरन्तरं स्रवमाना
 ह्रस्वदीर्घाकारा नदा नद्यश्च बह्वः सन्ति ।
 येषु यासु च स्नाने न केवलं बाह्यमपि
 त्वान्तरं सर्वमलादिकं विनष्टं भवतीति
 स्नानतनधर्मविलम्बिनामस्माकं सुदृढो वि-
 श्वासः । तद्वयमपि गण्डकी कौशिकी
 वाग्वतीत्यादिनदीनां दर्शनं तत्र तत्र
 स्नानसन्ध्यादिकञ्च सम्पाद्य राजधानीं प्र-
 त्यागच्छामः । इति मदीया मतिः । को
 वा तत्रभवतां विचारः

सभ्याः शोभनोयं विचारो महाराजाधिराजा-
 नाम् । श्रीमन्तमनुसरामो वयम् ।

गीर्वाणो राजा तदधुनैव गच्छामः । स्नात्वैवागच्छामः ।

(राजा वह्निर्गच्छति । सर्वे सभ्यास्तमनुसरन्ति)

ततो दृश्यते नद्या गण्डक्याः पावनतमस्तटप्रदेशः ।

यत्र स्नानार्थं समायाताः श्रद्धावलो बहवो भक्ता दृ-
 श्यन्ते स्नानव्यग्राः । तेषु राजा गीर्वाणोऽपि स्नात्व
 निम्नाङ्कितं पद्यं पठन्नागतो दृश्यते ।

राजा राजेन्द्रविक्रमः

हरिगण्डसमुद्भूते सुरासुरनमस्कृते ।

अघौघशमने देवी पापं मे हर गण्डकि ! ॥

[ततः कौशिक्या नद्यास्तटे स्नात्वा प्रत्यावर्तमा-
नो राजा श्लोकममुं गायन् दृश्यते)

गाधिराजसुतेदेवि !

विश्वामित्रमुनेः स्वसः ! ।

ऋचीकभार्ये सत्यार्थे

पापं मे हर कौशिकि ! ॥

(तथैव राजधानीस्थाया नद्यास्तटे स्नात्वा श्लोक-
मिमं पठन् राजा विद्योततेतराम् ।)

नमस्ते वाग्वती— देवि !

सर्वपापप्रणाशिनि ! ।

अद्य मे धावितं पापं

दशना तेचिराजितम् ॥

(ततो राजा स्वान्तःपुरं प्रविशति)

पटाक्षेपः

इति सप्तदशदृश्यम्

अष्टादशदृश्यम्

राजेन्द्रबिक्रमोज्य सुप्रसिद्धः शाहवंशीयो महाराजा-
धिराजः । अस्य शासनकालो वि. सं. १८७३-

१९०४ यावत्

दृश्यमिदं तन्निमित्तराजकल्पद्रुमाधिधेयात्पुस्त-
काद्वृहीतम् ।

(ततः प्रविशतः पूर्वपरिचितौ द्वौ पथिकौ ।

एक एकस्या अन्योऽन्यस्या दिश आगतौ । मध्ये
मार्गं तयोरित्थं वार्ता प्रचलति)

प्रथमः (सस्मितम्) अहो ! महद्भाग्यं सञ्जात-
मस्माकं यद्भवान् मिलितः (इति नमस्क-
रोति) कुतो वा समायाति तत्रभवान् ?

द्वितीयः (प्रतिप्रगमन्) अहं भगवतो मुक्तिनाथस्य
दर्शनाय गत आसम् । तत एव प्रत्याग-
तोऽस्मि । भवान् ?

प्रथमः अहन्तु काभ्रेपलाञ्चोकस्थाया भगवत्या
देव्याः काल्याः सौन्दर्याधारभूतं शिलामयं
स्वरूपं दर्शं दर्शमनुत्त इवाऽऽगतोऽस्मि ।
धन्या सा स्वभक्तेष्टप्रदात्री देवी ।

राजा राजेन्द्रविक्रमः

तदास्ताम् । केवलं जिज्ञासयैव पृच्छामि
तावत् कृपया वदन्तु मह्यं भवन्तः अत्रत्या
वर्तमाननेपालनरेशः श्री ५ वीरेन्द्रवीर
विक्रम शाहाभिधाना महाराजाधिराजाः
कस्मिन् वंशे समुत्पन्नाः ? तेषां क्रमपूर्विका-
वंशावली दृश्यते न वा ? का वा ते-
षां प्राक्तनी स्थितिः ? कुत्रत्याश्च ते ने-
पालीया भारतीया वा ?

द्वितीयः बाढम् ! युक्तं पृष्टं भवता । तच्छ्रूय-
ताम् ! वर्तमाननेपालनरेशानां श्री ५
वीरेन्द्रमहाराजाधिराजानां पूर्वपुरुषा भा-
रतीया एव । भारतमध्यप्रदेशान्तर्गतचि-
त्रकूटप्रदेशस्था आसन्निति सुस्पष्टं ज्ञा-
यते । यद्यपि विषयेऽस्मिन् अतभेदो दृ-
श्यते तथापि वर्तमाननेपालनरेशस्याऽस्यैव
पूर्वषष्ठपुरुषः श्री ५ राजेन्द्रवीरविक्रमशा-
हः स्वलिखिते राजकल्पद्रुमाभिधे पुस्तके
स्वयमेव स्ववंशीयान् पूर्वपुरुषान् संस्तु-
वन्द दंश्च परिचयमित्थं कथयति ।

नेपाश्वरगौरवम्

खण्डिताखिलविपक्षमण्डलो

विक्रमो हिमगिरौ समागतः ।

चित्रकूटशिखरादिति काव्ये

वर्णितः कुलपुराणपण्डितैः ॥

अस्यैव विक्रम-महापुरुषस्य सुपुत्र आ-
सीज्जित्तराजः अस्मात् संजायत नृपो-
ऽजितः । ततो ज्येष्ठपुत्र क्रमेणाल्लरा-
जस्तस्माच्च तुथाराजः समजायत ।
अस्माद् विभिकिराजोऽभूत् । यत्सुत आ-
सीदुहरिराजः । तत्क्रमेणैव संजातस्य
श्रीब्रह्मराजस्य सुपुत्र आसीन्मन्मथभूपतिः ।
तस्माच्च जैनखानो ऽस्मात् सूर्यखानो
ऽजायत । ततो मोचा खानः । अस्य
च विचित्रखानः । प्रसिद्धस्यास्यैव
सुपुत्रः श्रीयशोब्रह्मशाही गोर्खा प्रदेशम-
ध्यास्य तत्रत्याः प्रजाः पालयामास ।
तत्सुतो द्रव्यशाही १४८१ शाके

राजा राजेन्द्रविक्रमः

स्वतन्त्ररूपेण गोर्खाप्रदेशस्य सुशासको बभूव ।

तस्य पूर्णशाहीनामकः सुतस्तदुत्तराधिकारी

समजनि । अस्य राम शाही । अनेन

परिपालनार्थं बह्व्यः सुव्यवस्था वि-

हिताः । अस्य पुत्रोऽम्बरशाही । तस्माच्च

कृष्णशाही । ततो रत्नशाही । अस्यैव

सुपुत्र आसीत् । पृथ्वीपतिशाही । एतस्य-

वीरम्बरशाहीति । पुत्रः समजनि अस्यैव

पुत्रासीन्नरभूपालशाही । एतस्यैव सुपुत्रो

भूत्वा सञ्जात उल्लेखनीयकर्मा पृथिव्या

द्वितीयो नारायण इव विभिन्न-भिन्नरूपाणां

तत्कालीनानां विभिन्नराज्यानामकीकर्ता

शर्मण्य (जर्मन) देशस्य विस्मार्क इव

पृथ्वीनारायणो बभूव । एतस्य द्वौ पुत्रौ

बभूवतुः । एतेन कान्तिपुरी (काष्ठ-

मण्डपम्) स्वराजधानी अक्रियत । पुत्र-

योज्येष्ठो राज्याधिकारी प्रतापसिंहो नर

पतिरन्यो भ्राता बहादुरशाहः प्रतापसिंह-

नेपालेश्वर गोरवम्

। एतस्माच्च संजातो गीर्वाणयुद्धविक्रमना-

मा सुयोग्यो नेपालेश्वरः । एतस्यैव सुत

आसीदसौ प्रस्तुतो राजकल्पद्रुमग्रन्थनिर्मा-

ता राजेन्द्रवीर विक्रमशाहः । इयं वंश-

परम्परादृश्यते तेषां शाहवंशीयानां नेपाले-

श्वराणाम् ।

तदास्ताम् गच्छावस्तावत् स्वस्वकार्यावि-

लोकनार्थम् ।

(इति चोभी निष्क्रमतः)

पटाक्षेपः

इति अष्टादशद्वयम्

उर्नाविजदृश्यम्

इमे श्री ५ महाराजाधिराजास्त्रिभुवनवीर विक्रम-
शाहीः नेपालराष्ट्रे प्रजातन्त्रीयशासनप्रवर्तकाः संप्राप्त
“ राष्ट्रपिता ” इति सदुपाधिधारिणो वर्तमाननेपा-
लनरेशानां श्री ५ वीरेन्द्रवीर विक्रमशाहानां पूज्याः
पित्रामहाः ।

(एतेषां शासनकालो वि. सं. १९६८ संवत्सरतो
२०११ संवत्सरं यावद् दृश्यते ।)

(ततो दृश्यते मध्येमार्गं मिलितो द्वौ पथिकौ)

प्रथमः अभिमुखीभूय) कुतः समायतस्तत्रभवान्

द्वितीयः (नमस्कुर्वन्) राजधानी परिसरेष्वितस्ततो
भ्रमन् समागतो ऽ स्मि ।

प्रथमः सौभाग्येनैव लब्धं श्रीमतां दर्शनम् ।

द्वितीयः नहि नहि ! नेत्थं वाच्यम् । दर्शनन्तु
तेषामेव क्रियते यैर्नाम सनातनी प्राच्य-
संस्कृतिः संस्कृतवाक् च सुरक्षिता परि-
वर्धिता लभ्यते च तत एव तद्दर्शनफ-
लम् । त एव धन्या इति मन्मतिः ।

नेपालेश्वर गौरवम्

प्रथमः सर्वथा युक्तमभिहितंभवता । आस्तां ता-
वत् । तादृशी काचिद् वार्ताप्यस्ति
चेच्छूतुमर्हं श्रावयतुभवान् ।

द्वितीयः एकावर्तते अद्यवाऽपराहसमये तत्रभवान्
नेपालेश्वरस्त्रिभुवनो महाराजाधिराज ते-
स्मद्देशे संस्कृतवाङ्मये प्राच्यां संस्कृ-
तिश्च परिवर्धयितुकामस्तुदाधारभूतमेकं
संस्कृत महाविद्यालयं समुद्घाटयतीति
तच्छ्रुत्वावसरे स्मार्भरपि तत्राव-
श्यमेवोपस्थितंभाष्यमिति मदीयो
विचारः।

प्रथमः तद्गच्छावस्तावदावामपि ।

(इत्युभौ निष्क्रमतः)
ततः प्रविशति राजपुरुषैरन्यैश्च सभ्यैर्नागरिकैः परि-
सेव्यमानो नेपालनरेशः श्री ये त्रिभुवनवीरविक्रमः
राजमन्त्रस्थं राजसिंहासनंमलङ्कुर्वन् यथास्थानं
संस्थितान् सभ्यान् संवेध्य वक्ष्यमाणप्रकारं तेषां
पुरः संस्थापयति स्वमेतमभिप्रायम् ।

श्री ५ त्रिभुवन बीरवि क्रमः

श्री ५ त्रिभुवनः श्रद्धेयाः सभ्याः अस्माकं सार्वत्रिको
विषय वस्तु गतो व्यवहारो ऽ नादिकाला
दारभ्या ऽ द्यावधि प्रचलन्नागतो दृश्यते
संस्कृतवाङ्मयाधारित स्त दनुकूलसदाचा-
रानुगतश्च । एतस्यैव संरक्षणार्थं परि-
वर्धनायैच्चास्माकं पूज्यवरगै राष्ट्रियराज-
भिर्भृशं प्रयत्नं प्रेरिताश्च तदानीन्त-
ना तदनुरागिण्यः प्रजाअपि । सत्कर्म-
णो ऽ स्यैव परिपूर्तये ममाऽपि करिष्य-
माणो ऽ यं प्रयास आचन्द्रसूर्यं याव-
दुज्जृम्भतामिति मदीयोऽभिलाषः । तद्
ब्रुवन्तु भवन्तो मदीयं कर्तव्यं विषये ऽ -
स्मिन् । कथं वा किं कृत्वा वा विष-
यमिमं राष्ट्रव्यापकत्वेनोज्जृम्भमाणं द्रष्टुं
शक्नुमः ? भविष्यति काले संस्कृत-
वाङ्मयस्य राष्ट्रिय संस्कृतेश्च सुमहान्
प्रचारः प्रसारश्चापि तदृश एव स्यात् ।
तदत्रैव किं मया करणीयम् ?

नेपालेश्वर-गौरवम्

एको विद्वान् (स्नासनादुत्थाय) विजयतां महाराजाधिराज
 स्य सर्वोच्चविचारोदयोऽयम् । नेपालाधी-
 श्वर ! एतस्य कृते सर्वप्रथमं राष्ट्रियां
 लोकस्थितिं प्राच्यामपि पाश्चात्यसंस्का-
 रानुगतां सम्यङ् निरूप्य विभाव्य च गृहे
 गृहे जने जने जलाधार प्रक्षिप्त तैल-
 विन्दुवत् परिसर्पन्तीं तत्परिहारानुरूपाः
 कार्यक्रमाः सञ्चालयितव्या अस्माभिरि-
 त्यहं विभावयामि ।

अन्यो विद्वान् (तत्सद्विचारमनुसरन् स्वसनादुत्थायैव)
 नेपालनरेश ! बुधवरोयं भवदुक्तविषयम-
 वलम्ब्य यत् कथितवांस्तत्सदिति विचार्य
 विषयेऽस्मिन् संप्रदत्तावधानैरस्माभिः
 स्वविषयस्थान् ब्राह्मणबालकान् संस्कृत-
 वाङ्मयपारङ्गतान् कारयितुं सदाचारप-
 रिपालनोन्मुखंश्चाविधातुं सर्वप्रथमं संस्कृ-
 तमहाविद्यालयेऽमुदधाप्य सम्योचिता पठ-
 नपाठनप्रणालिः परिचालयितव्या यस्यां
 तदन्यविद्यालयपरीक्षोत्तीर्णाः संस्कृतवि-
 धार्थिनः क्रमशः प्रवेशं प्राप्त्वैव स्वेप्सि-

श्री ५ त्रिभुवने वीरविक्रम

तविषयमवलम्ब्य पठिष्यन्त्येव । तत एव
समये सर्वं सम्पत्स्यत इत्यस्माकं विचारः।

श्री ५ त्रिभुवनः संमीचीनः श्रीमतां विचारः ।
“ राजकीय संस्कृतमहाविद्यालयः ”

इत्याख्यं महाविद्यालयमेकमहं समुद्-
घाटयामि । तदेतस्यकृते सुदृढा व्य-
वस्था विधेया । तदत्रापि भवन्त एव
प्रमाणानि ।

एकः सम्यः धन्यो ऽस्माकं महाराजाधिराजः!

सभ्याः (एकमुखेनैव) धन्यो धन्यः (इति व्याहरन्ति)

द्वारपालः (प्रविश्य साञ्जलिवन्धम्) विजयन्तां नेपा-

लधीश्वराः । महाराजाधिराज! राजकीय

संस्कृतमहाविद्यालयस्य समुद्घाटनाव-

सरे वेदवेदाङ्गाध्ययननिरताः संस्कृतछा-

त्रावासीया ब्राह्मणवटवो वयं श्रुत्वैवाद्यैव

समुद्घाटयमानं तत्सन्मुहूर्ते मङ्गलोदया-

शसनपराभि वैदिकविधानानुगता-

भि ऋग्भिभंगवन्तं वेदपुरुषं संस्तुत्य

नेपालनरेशानामेषां सत्कर्मणोऽस्याऽऽयतिः

नेपालेश्वर-गौरवम्

सुदृढा सुस्थिरा च स्यादित्यर्थमागताः स्म
इति निवेदयन्ति महाराजाधिराजानां
दर्शनमभिबुधन्ति च समारोहेऽस्मिन्नुपस्था-
तुञ्च । तदत्र नेपालेश्वरा एव प्रमाणम् ।

श्री ५ त्रिभुवनः (सुप्रसन्नमुद्रायाम्) सस्यवरा विद्वांसः !
तर्कयामि तेषामत्रागमनमेवाऽपि कार्य-
साफल्य आदिकारणमिति । तच्छ्रीं
समानय तान् सर्वानपि सभामध्यम्

[द्वारपालः श्रुत्वाशां वह्निंत्वा तं ब्राह्मणवटुभिः
समं पुनः प्रविश्यैकदेशे वितिष्ठते । इतो ब्राह्मणवटवो
राज्ञे शुभाशीर्वादान् प्रदाय

“ आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ,, इत्यादिकं वैदि-
कसूक्तं सलयं सतारस्वरं समुदीरयन्ति ।

श्री ५ त्रिभुवनस्तदेव तत्रत्यं नीलपटावृतं

“ राजकीय संस्कृतमहाविद्यालयः ,,

इति त्रयोदशाक्षरनिबहं तत्रस्थतन्तुमाकुप्य सर्वान्
सम्मानन्यांश्च दर्शयति । ततः स्वमुखादेवाघस्तनं
श्लोकं समुच्चारयति

भूयो भूयो भाविनो भूसुरेन्द्रान्
नस्वा नत्वा याचते भूप एषः ।

सामान्येयं देववाचः सुसेवा

काले काले वर्धनीया भवद्भिः ॥

श्री ५ त्रिभुवन वीरविक्रमः

(सम्मानं विलोक्य) सभासदो विद्वद्वराः !
 एको ऽ न्योमदीयो ऽ भिक्षाणो ऽ प्यय -
 मप्यधुनैव परिपूर्णो भवतु । यदस्माकं
 पूर्वदिशि कोश्यञ्चलस्थे धरानप्रदेशे
 पिण्डेश्वरनामकः संस्कृतविद्यालयो ऽ धु-
 नायावत् प्रचलन् संस्कृताध्ययनसंलग्नान्
 विद्यार्थिनः सुयोग्याश्चतुर्दशविद्यानिष्णा-
 तान् कारयन् आस्ते , सो ऽ पि संस्कृत-
 महाविद्यालये परिणतो भवतु । तत्रापि
 प्रचलतु तादृश्येव सुव्यवस्था यथा ऽ त्र
 प्रचलिष्यति । तथैवा ऽ स्मन्नाञ्चधानीतः
 पश्चिमदिक्स्थितरापत्यञ्चलात्तर्गत दाङ्ग-
 प्रदेशेऽपि नवीनोऽप्य एको जनतामहा-
 विद्यालयोऽपि संस्थापितो भवतु । पठन्तु
 चात्रापि ब्राह्मणवटवः साङ्गान् संस्कृतवि-
 द्यान् । तदधुना गच्छामस्तावत् कार्यान्त-
 रसम्पादनार्थम् । (इति महाराजाधिराजो -
 बर्हिर्निगच्छति सर्वे तमनुगच्छन्ति ।)

पटाक्षेपः

इति उन्निविशदशमम्

विशदृश्यम्

(श्री ५ महाराजाधिराजो महेन्द्रवीर विक्रमना-
माऽयम् अस्य शासनकालो वि.सं. २०११ तः २०२८
यावत् ।)

(राजमवनस्य समाकलम् । यत्र सर्वे ऽपि संस्कृ-
तविद्वांसः सम्या नागरिकाश्च यथास्थानं संस्थिता
दृश्यन्ते तत्रैवेत्यं प्रकारेण प्रचलन्ती श्रूयेते संस्कृत-
वाङ्मयप्रवर्धनपरा चर्चा , परिचर्चा च ।)

एकोविद्वान्- (सहर्षगद्गदम्) धन्यो ऽसौ नेपालनरेशः
साधुवादाहः, यदयं संस्कृतवाङ्मयं विवर्ध-
यिषुः तत्प्रदत्तमना इत्थं व्यग्रो दृश्यते ।
कथं वा कैः कैः केषां चैवा तस्य सार्वका-
लिकीः समृद्धिः सञ्जायते? इति नरेश-
स्या ऽस्य मननविषयभूतो ऽयं विषयो
ऽन्तर्मनस्यहर्निशं वर्धत इति चाप्यस्माकं
हर्षस्य स्थानम् ।

अन्यो विद्वान्- शोभनम् ! अस्मत्पूर्वजैर्नेपालवासिभिः
परिरक्षितां संस्कृतसंस्कृतिं पाश्चात्य-
संस्कृत्यनुगतप्रायां विभाव्यतां शनैः शनैः
परिहर्तुकामो ऽभिवर्धयितुं च प्राच्या-
मित्थमद्य विषयेऽस्मिन् विचारविमर्शार्थं

श्री ५ महेन्द्रः

वयमत्राकारिताः । अस्माकं कृते यच्छो-
भनतममेव तन्नेपालनरेशविचारानुसारि-
भिरस्माभिरपि यथा सा परिवर्धत
उज्जृम्भते च सर्वतस्तथैवाचरणीयम् ।
स्वाभिप्रायोऽपि तदनुकूल एव प्रकटयि-
तव्यः । येनास्माकं सदिच्छापि परिपूर्णा
प्रभवेदुत्तरकालस्य कृतेऽपि ।

(तावदेव नेपथ्यात् समागतोऽधस्तनः शब्दराशिः
श्रूयते " सभ्यवरा मुहानुभावाः ! संप्रदत्तावधाना
भवन्तु । पदसौ महाराजाधिराजः श्री ५ महेन्द्रवीर-
विक्रमशाहः सभामध्यं समागच्छति ।)

(ततः प्रविशन्ति तथोक्तो राजा महेन्द्रवीरविक्रमः
शरीरसंरक्षकः राजपुरुषः परिवेष्टितः । सर्वेऽपि
सभ्याः स्वासनादुत्थायाऽभिवादनं समर्पयन्ति तस्मै ।
ततः सोऽपि तत्रत्यं स्बोचितं शुभासनमङ्कुर्वन्
तिष्ठत्सु सर्वेषु सभासदः सम्बोध्येत्यं स्वाभिप्रायं प्रक-
टयति ।)

श्री ५ महेन्द्रः- सभ्यवरा विद्वत्प्रवराः ! यत्किञ्चिच्छ्रावयामि
तत्र भवद्भ्यस्तत्सर्वमपि सावधानत्वेन
श्रोतव्यं भवद्भिः । तत्र स्वाभिप्रायमपि
प्रकटयन्तु । गभीरतमोऽयं विषयः संस्कृत-

श्री ५ महेन्द्रः

शिक्षायाः प्रचारसारगर्भकः । अनादि-
 कालादारभ्याऽद्यावधि सर्वत्र प्रसरन्ती
 संस्कृतशिक्षेयं भूबोक्त्वापिनी सञ्जातेति
 पश्यामि च तां तथाभवन्तीम् बहुषु देशेषु
 भ्रामं भ्राममहं दर्शं दर्शं च तत्रतत्र
 त्वां विद्वज्जनमनो ह्लादिनीं संस्कृतशि-
 क्षाया रीतिस्थितिं च नित्य-नैमित्तिक-
 सत्कर्मपरिपालनरूपिणीं जिज्ञासुभिः
 पाश्चात्यविद्वद्भिरपि तां प्रति प्रदर्शितां
 प्रीतिं तदध्ययनप्रगाढानुरागिताञ्च विभा-
 व्यैव मदन्तरात्मनि विचारोदयोऽयं प्रा-
 दुरभूत्-यद्योजुनावद्धरूपेणैवास्याः संस्कृ-
 तशिक्षायाः कार्यान्वयीकरणपूर्वके तत्प्रयोगे
 एव कथं विषये ऽस्मिन् सकला भवि-
 ष्यामः केवलं पञ्चविंशतिहायना ऽभ्यन्तर
 एवेति सुदृढो मद्भिचारः । एतादृशेनैव
 सत्प्रयोगेण भविष्यत्कालिका अस्मद्वाष्ट्रि-
 यबालका अपि प्रबुद्धतया बुधवरा-

श्री ५ महेन्द्रः

भविष्यन्तीति वितर्कयामि । तदत्र वदन्तु
भवन्तो ऽपि संस्कृतशिक्षा कीदृशीभवेत्
कथं वा ज्ञेयमिति । मया किं किं कर-
णीयम् । के के वा सहयोग-साधने सम्पा-
दयितव्ये ?

एको बुधः (मध्ये समां स्मृत्याय) स्वस्ति भवते । यद्-
भवान् संस्कृतवाङ्मयपरिवर्धनं वैषयिकं
प्रस्तावमिममस्माकं पुरः स्थापयति ।
राष्ट्रियमहापुरुष ! मत्कथनमिदं दुस्त-
मस्युक्तं वा न मय्यस्ते इमे नेपालतन्त्रेशा-
नामधेयप्रश्ने संस्थिताः मय्यपरा विद्वा-
सश्चेत् प्रतापितो ऽयं विषयो विशालाया-
मेकस्यां विद्वज्जनसभायां संस्थाप्य ततो
निणययत्तकं प्रतिवेदनं गृहीत्वा तद्व्याच-
रणं एतां ऽति सुव्रता भविष्यतीति मन्ये ।

श्री ५ महेन्द्रः बाडम् ! समुचितं कथितं भवता । विषय-
मनुवं बोद्धिस्व प्रस्तावित संस्कृतविश्ववि-
द्यालयं लक्ष्मीकृत्वा राष्ट्रियचक्रातर्गत
वाङ्मय विजौरीप्रदेशे ऽमुकतिथितो ऽ -

श्री ५ महेन्द्रः

मुकृतिथिपर्यन्तं विद्वत्सम्मेलनं भविता ।
 तत्र श्रीमतां विद्वत्प्रवराणामुपस्थितिर्व-
 श्यमेव सभाभूषणायिताप्रभवेदस्माकं
 सन्मार्गप्रदर्शनी सदिच्छापरिपूर्ति कारिणी
 चेति सुस्पष्टमुल्लिख्याऽऽकारयितव्या
 भारतीयाः पूज्यतमा महात्मानो विद्वांसोऽ
 स्मद्देशीयाश्च प्रायेण सर्वेऽपि । अत्रैव
 शिक्षायाोजनायाः प्रारम्भः, वैज्ञानिकरूपेण
 संस्कृतशिक्षाशिखणम् , तदनुसन्धानम्
 प्रास्ताविकत्वेन संस्थायाः सभायाः पुरतो
 ज्ञानविज्ञानयोः समन्वयोकरणविषया अपि
 विमर्शयितव्याः । तत्रत्यव्ययभारो राष्ट्रिय
 कोशेनैव परिवहनीयः । एतेषां संस्कृतवि-
 दुषां स्वागतसन्मानविषये मा नाम भवेत्-
 काऽपि त्रुटिरशोभनीयो व्यवहारश्च ।
 पुनरस्मिन्नेव शुभावसरे नेपालराजधानीत
 आग्नेयकोणे जनकपुराञ्चलस्थे मटिहानी-
 प्रदेशे प्रचलन् संस्कृतविद्यालयो ऽद्यत
 एव महाविद्यालये परिणतो भवतु ।

नेपालेश्वर गौरवम्

तत्रत्याश्रयात्रा अपि छात्रावासीयव्य-
वस्थानुरूपं पठन्तु संस्कृतविद्यां भोज-
नाच्छादनादिकं सर्वमावश्यकं वस्त्ववा-
य्य । तदप्य एको “ नेपालवेदविद्याश्रमः,,
इति नाम्ना प्रख्यापित ब्राह्मणवटूनां कृते
भोजनाच्छादनादिसुव्यवस्थासम्पन्नो विद्या-
लयोऽपि पाशुपतक्षेत्रान्तर्गते वनकालीप्र-
देशे समुद्धाटितो भवतु । यस्मिंश्च कुर्वन्तु
छात्राः ससुखं वेदवेदाङ्गानामध्ययनम्
संषा सभाऽपि विसर्जिताद्य सञ्जायमाने
विद्वज्जनसम्मेलनावसरे यो वा निर्णयो
भवन् दृश्यते तदनुसारमेव विषयेऽस्मिन्
कर्तव्यं निर्धारयिष्यतेऽस्माभियुष्मत्सद्विचा-
रानुसरद्भिः । (इति राजा स्वान्तः पुरं प्र-
विशति । अन्ये सर्वेऽपि बहिर्गच्छन्ति) ।

पटाक्षेपः

इति विशद्वश्यम्

एकविंशदृश्यम्

(ततो दृश्यते वाराणसेयं गाङ्गं तटं पञ्चगङ्गास्थम्
यत्र भारतीया नेपालीयाश्च युवानो वृद्धास्तदितरे
संस्कृतविद्वांसश्च सम्पाद्यमानस्वसत्क्रिया दरीदृश्यन्ते ।)
विश्रूयते चेतस्ततो गङ्गातटपरिसरेषु स्नानार्थिभिः
क्रियमाणोऽ स्पष्टः शब्दराशिः । तत्रैव भारतीयैः
संस्कृतविद्वद्भिः संस्कृतविद्यार्थिभिश्च परस्परं संभाव्यमा-
णा जिज्ञास्यमानाश्च तदन्यैर्नागरिकैः संप्रदत्तकर्णा वि-
विधावाताः प्रचञ्चन्तीत्यभूतप्रकारः ।)

एकोभारतीयः (दन्तधावनपूर्वकं समीपमुपसप्यं) भो विद्वद्वर !

भवांस्तु हिन्दूधर्मविलम्बिभिर्नेपालेश्वरैः
श्री ५ महेन्द्रवीरविक्रमैरायोजिते प्रस्ता-
वितसंस्कृतविश्वविद्यालयीयविशिष्टसंस्कृत-
विद्वद्वरसम्मेलने पश्चिमनेपालदाङ्गप्रदेश-
स्थित विजौरी प्रदेशं गत आसीदिति
श्रूयतेस्मास्माभिः कदा वा प्रति
निवृत्तो भवान् ? सभायां तस्यां किं कि-
मभूत् । के के वा भारतीया बुधव-
रास्तत्र गता आसन् ? तेषां स्वागत-
सन्मानादिव्यवस्थाः कीदृशयोऽ दृश्यन्त ?
एतत्सर्वं विस्तरेणैव शुश्रूषवः स्मः ।
कृपया स्फुटीकुर्वन्तु भवन्तः ? ।

नेपालेश्वर गौरवम्

अन्यो भारतीयः बाढम् ! समुचितं स्पृष्टो ऽस्मि ।
 श्रूयतां तत्रत्यं वृत्तान्तं यथाभूतं याथातथ्ये-
 नैव वच्मि । [तत्रत्याः सर्वेऽपि संप्रदत्तकर्णा-
 दृश्यन्ते ।] नेपालनरेश श्री ५ महेन्द्राज्या
 कृतया सुव्यवस्थया वाराणसेया जगद्-
 गुरवः शङ्कराचार्या महेश्वरानन्द सरस्व-
 तीमहोदयाः करपात्रिप्रधाना अस्मदादयश्च
 नेपालीयं वायुयानमग्निरुह्य तत्रत्यं दाङ्ग
 प्रदेशमुपस्थिताः । ततस्तत्रोपस्थितराज-
 पुरुषैरन्यैश्च त्रिशिष्टपुरुषैर्विद्वद्भिः विहित-
 सत्स्वागतास्तत्रत्यतृणपर्णादिभिः सद्यो-
 निर्मितेषु कुटीरेषु संस्थापिताः । अस्माकं
 कृते सम्पादिता भोजनादिव्यवस्थापि शो-
 भनतमेवासीत् । भारतीय'लखनउ'प्रदे-
 शात् बहुविधानि फलान्यपि चानितानि
 सन्ति स्म सुमिष्ठानि । यो यदिच्छति-
 तस्य तदित्युक्तिमनुसृत्यास्मान् सत्कृतवान्
 नेपालनरेशो महेन्द्रः तत स्तत्सभोद्घाटनं

संस्कृत विद्यालय

१. संस्कृत विद्यालय तत्परिभाषा । संस्कृत विद्यालय तत्परिभाषा ।

सम्पाद्य विध्यस्य च तद्वैषयिक स्वप्रस्ताव

गतेऽस्मिन् नेपालनरेशे द्वितीयदिनात्प्र-

वृत्ते तत्प्रस्तावितसंस्कृतविश्वविद्यालयीय

विद्वत्सम्मेलनमहोत्सवे विदुषां विविधा

विचारविमर्शा अश्रूयन्त प्राच्यसंस्कृतसंस्कृ-

तिप्रवर्धनपराः । यत्र पूज्या जगद्गुरवः

शङ्कराचार्याः करपात्रि हरिहरानन्दप्रमु-

खाश्च यदुक्तवन्तस्तत्सर्वाण्येव प्रमाणरूपेण-

मुञ्चुतमानि योजनावद्ध संस्कृतशिक्षानु-

रूपाणि च भवितु मर्हन्तीति तत्रोपस्थि-

तैः सस्वद्विद्वद्भिस्तट्टिङ्कितानि ।

पुनः सायङ्काले याथातथ्येन मृच्छकटिका-

भिषेयं संस्कृतनाटकमपि तत्रत्यैः संस्कृत-

विद्यार्थिभिरभिनीय प्रदर्शितम् । नाट-

कस्याऽस्य तत्क्षण एव नेपालीभाषानुवा-

दिता वाक्यांशाः कृष्णप्रसादधिमिरे महो-

दयेनैव मध्ये रङ्गमञ्चं समागत्य तन्म-

पटाक्षेपः

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

(१)

अथ पटाक्षेपः । (२)

(१)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

अथ पटाक्षेपः । (२)

द्वाविंशं दृश्यम्

(वर्तमानो ऽ सी नेपालनरेशः श्री ५ वीरेन्द्रवीर-
विक्रमो महाराजाधिराजः । अस्थ राज्यासिंहासनारो-
हणकालो वि. सं. २०२८ तः प्रवर्तते)

(ततः प्रविशति सुप्रतिष्ठो नेपालीयः संस्कृतशिक्षासु
संप्राप्तसद्विचारः कश्चिज्जिज्ञासुर्युवा)

पुवा

(इतस्ततो भ्रमन्) संस्कृतशिक्षायाः प्रचारः
प्रसारश्च प्रायस्यो ह्यासमिताविव दृश्येते ।
काचोऽपि विकराल इव प्रवृत्तः । धिक्-
कष्टम् ! लार्ड मेकालेमहोदयस्यैवेयं नी-
तिः सर्वत्रैवं प्रवर्धमानैव जरीजुम्भते ।
विशेषतः पाश्चात्यसंस्कृतिप्रियः एव
प्राच्यसंस्कृतिप्रियान् निरन्तरं बाधन्ते ।
तन्नीतिरेव सर्वत्र प्रसरन्ती भूलोकस्थान्
सर्वानपि स्वरूपेणैवा ऽ भिद्याप्य वर्धते-
तराम् । वयमत्रत्या अपि तादृशप्रायाः
सञ्जाताः । काकथाऽस्माकं पुत्रपुट्यादी-
नान्तु महद्दुःखमेतत् । को वा महापुरुष
आत्मानं स्वविवेकबुद्ध्या सन्नीत्या च
संस्कृतसंस्कृतिं सम्यक् प्रचार्य प्रसार्य च

सर्वत उद्धरिष्यति । विषयेऽस्मिन् भूशं
 परिपीडयमानं मे मनोऽहंतिशं सचिन्तं
 वरीवर्ति । [उर्ध्वमवलोक्य] किम् ? कि-
 मुच्यते ? दत्तावधानो भूत्वा सद्बचनंशु-
 ण्विति । आम् ! प्रदत्ते एव वर्तते मस्कर्ण-
 युगले । किं नाऽसौ वर्तमानतेपालनरेशः
 श्री ५ वीरेन्द्रवीरविक्रम वर्मा महापुरुषः ?
 येन संस्कृति संस्कृतयोः प्रवर्धने स्व-
 नो न प्रदत्तम् ? किं वा राष्ट्रियशिक्षापद्ध-
 तेर्योजनायां संस्कृतशिक्षा राष्ट्रियशिक्षात्वे-
 नाऽपि न समर्थिता ? । पुनरनेनैव
 श्री ! भूयताम् ! संस्कृत शिक्षायाः शिक्ष-
 णेऽध्यापने च व्यवसायमूलत्वमनुसन्धा-
 नोन्मुखत्वञ्च नाविष्कृतम् ? सम्पूर्णैव
 संस्कृतशिक्षा निःशुल्कीकृता । इत्थं
 तद्रक्षणे वर्धने च संप्रदत्तचेताः किं न
 तद्योशोभाजनम् ? [सम्यानवलोक्य]

मुद्रकः-संस्कृत छायाशाला देलमुण्डी राज्